

บทที่ 3

การควบคุมอำนาจในความรู้ของวัฒนธรรมตะวันตก

ความรู้ของวัฒนธรรมตะวันตกเป็นต้นกำเนิดแห่งศาสตร์และความรู้ต่างๆ ที่มีการเรียนการสอนอยู่ในสถานศึกษาในปัจจุบัน และด้วยเหตุที่การกำเนิดขึ้นของความรู้ย่อมจะสัมพันธ์ไปกับบริบทของตัวมันเอง ความรู้แบบตะวันตกก็ย่อมที่จะมีบริบทในการสถาปนาตัวเองในเวลาหนึ่งๆ เช่นกัน

หน้าที่หลักของบทนี้เป็นการย้อนกลับไปทำความเข้าใจกับประวัติศาสตร์ของความรู้ในยุคสมัยต่างๆ ของทางตะวันตก ว่ามีการเข้าถึงความรู้และใช้อำนาจในการควบคุมความรู้ในยุคหนึ่งๆ ภายใต้อำนาจใดของอะไร โดยการวิเคราะห์รูปลักษณะหรือเรื่อร่างของความรู้ในความสัมพันธ์กับอำนาจภายใต้บริบทขององค์ประกอบที่ได้กำหนดความรู้เหล่านั้นอันนำไปสู่การจัดตั้งระบบการศึกษาที่สัมพันธ์ไปกับยุคสมัยใหม่ และได้กลายมาเป็นเงื่อนไขที่สำคัญในการจัดตั้งระบบการศึกษากระแสหลักของไทยในเวลาต่อมา ซึ่งมีส่วนผลักดันให้การศึกษาทางเลือกที่เป็นกรณีศึกษาอย่างมหาวิทยาลัยเที่ยงคืนพยายามที่จะกำหนดความรู้ให้มีลักษณะแตกต่างกันออกไป

บทนี้จะกล่าวถึงการควบคุมอำนาจของความรู้ในยุคสมัยต่างๆ ของทางตะวันตกโดยแบ่งออกเป็นหัวข้อย่อยได้ดังนี้

- 3.1 การควบคุมอำนาจของความรู้ในกรีกและโรมัน
- 3.2 การควบคุมอำนาจของความรู้ในยุคกลาง
- 3.3 การควบคุมอำนาจของความรู้ในยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาถึงยุคล่าอาณานิคม
- 3.4 สรุปบทที่ 3

3.1 การควบคุมอำนาจของความรู้ในสมัยกรีกและโรมัน

ความรู้และการควบคุมอำนาจของความรู้ในของกรีกและโรมันใช้เวลาในช่วงชีวิตของโสเครตีสเป็นเกณฑ์กำหนดในการแบ่ง สามารถแบ่งออกเป็น 4 หัวข้อย่อยตามลำดับ ได้ดังนี้

- 3.1.1 ความรู้กับบทบาทของผู้ควบคุมความรู้ของกรีกช่วงก่อนโสเครตีส
- 3.1.2 ความรู้และผู้ควบคุมความรู้ในยุคของโสเครตีส
- 3.1.3 การเปลี่ยนแปลงอำนาจผู้ควบคุมความรู้ในยุคโรมัน
- 3.1.4 สรุปหัวข้อ 3.1

3.1.1 ความรู้กับบทบาทของผู้ควบคุมความรู้ของกรีกช่วงก่อนโสเครตีส

ยุคสมัยของกรีกก่อนโสเครตีส (Pre-Socratics) ดังปรากฏในมหากาพย์อีเลียด (Iliad) ของ

กวีดาบดอย่างโฮเมอร์ (Homer) ได้กล่าวถึงผู้ควบคุมอำนาจของความรู้อย่างโหราจารย์ (seer) ในสมัยนั้นไว้ว่า โหราจารย์ประเภท “seer” เป็นผู้ซึ่งรู้ความเป็นไปต่างๆ ทั้งในห้วงอดีตและอนาคตอันไกลโพ้นผ่านวิธีบวงสรวงเหล่าเทพเจ้า เพื่อให้เหล่าบรรดาเทพเทวดานั้นคลใจให้เขาได้เข้าถึงญาณพิเศษเหนือมนุษย์ปวงชนในการรู้เหตุการณ์ต่างๆ โดยที่โหราจารย์ทั้งหลายเชื่อว่าเขาสามารถเข้าถึงความรู้ของเทพเจ้าได้ผ่านพิธีกรรมบวงสรวงต่อเทพยดาที่ตนเคารพนับถือ

โดยทั่วไปนั้นคำบอกเล่าที่เทพเจ้าประทานให้มา (Oracle) จะต้องอาศัยการตีความเชิงสัญลักษณ์ผ่านทางปรากฏการณ์ต่างๆ เช่น การบินของนก การเคลื่อนที่ของก้อนเมฆ ฯลฯ เป็นต้น การตีความเช่นนี้นับเป็นระเบียบวิธีทางโหราศาสตร์อีกประเภทหนึ่งในสมัยกรีกโบราณที่สืบเนื่องมาจนถึงสมัยของโรมัน นั่นก็คือ โหราจารย์ประเภทตีความหรือ “augur” ที่มีสถานะคือยกว่าโหราจารย์ประเภท “seer” ที่หยั่งรู้ทั้งอดีต ปัจจุบัน อนาคต (ไซยงค์ ไชยพร, 2544: 155-156)

การให้บทบาทของ “seer” มีสถานะสูงกว่า “augur” อาจเป็นเพราะโหราจารย์ประเภท “seer” มีบทบาทเป็นผู้ควบคุมความจริง (the Master of Truth) ที่ไม่ใช่เป็นเพียงผู้รับสารมาจากเทพเจ้า แต่มีสถานะเป็นผู้สร้างหรือผลิตตัวบทใหม่ขึ้นมา (auctor) นั่นหมายถึงมีสถานะเป็นเทพเจ้าภายในตัวเองหรือเป็นเทพเจ้าที่ประทับองค์ร่าง (divine madness) จึงเป็นผู้ควบคุมความจริงแบบเทพเจ้า (Truth) ในขณะที่โหราจารย์แบบ “augur” นั้นมีความสามารถเป็นเพียงผู้อ่าน (lactor) ปรากฏการณ์ที่มีอยู่ในธรรมชาติ หาได้เป็นผู้สร้างความจริงขึ้นมาอย่างโหราจารย์ประเภท “seer” แต่อย่างใด ซึ่งทำให้การแบ่งสถานะระหว่างผู้สร้าง (auctor) และผู้อ่าน (lactor) นี้ ต่อมาก็เป็นส่วนสำคัญในยุคภูมิปัญญาสมัยกลาง (Middle Age) ในการแยกบทบาทของผู้กุมความรู้ภายใต้ร่มเงาศาสนจักรเช่นเดียวกัน (ปีแยร์ บูร์ดิเยอ, 2542: 280) และต่อยอดถึงความสามารถในการเข้าถึงความจริง (truth) ที่ไม่มีวันเท่าเทียมไม่ว่าจะภายใต้กรอบคิดแบบเทพปกรณัมหรือศาสนา อันมีมาตั้งแต่เริ่มแรกภายในประเพณีความคิดของมนุษย์

ความรู้ที่ไม่เท่าเทียมและไม่มีความเท่าเทียมได้สร้างช่องว่างระหว่างคนธรรมดา กับผู้มีความรู้ชั้นเทพ (divine knowledge) โดยเฉพาะในกรีกยุคก่อนโสเครติส ด้วยเหตุที่ว่าสังคมตะวันออกของอียิปต์และบริเวณเมโสโปเตเมีย (Mesopotamia) ในช่วงนั้น การสรรเสริญผู้ปกครองไม่ต่างกับการสรรเสริญเทพเจ้า ผู้ปกครองมีสถานะเป็นเจ้าชีวิต (despot) อีกทั้งบทกวีหรือคำบอกเล่าที่เหล่าทวยเทพประทานผ่านมายังกวีหรือผู้ที่มีญาณพิเศษ (poets and diviners) ยังได้ช่วยให้โลกของเทพเจ้าและสังคมมนุษย์บูรณาการเป็นหนึ่งเดียวภายใต้ตัวเจ้าผู้ปกครอง ไม่มีความจริงอื่นใดนอกจากเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับเจ้าผู้ปกครอง (ไซยงค์ ไชยพร, 2544: 161) ความจริงทางโลก บทกวี และคำพยากรณ์จึงรวมกันในตัวของเจ้าผู้ปกครอง การมีอยู่ของเจ้าผู้ปกครองจึงเป็นหลักฐานและเหตุผลของการมีอยู่ของเทพเจ้าไปด้วยในตัว

ความรู้ในสมัยนี้จึงเป็นความรู้ที่อ้างอิงกับตำนานของเทพเจ้าต่างๆ โดยไม่แยกเหตุผลกับความเชื่อแบบปกรณัมผ่านขนบธรรมเนียมของตนเองและมีเจ้าผู้ปกครองที่มีฐานะดุจดังเทพคอยควบคุม ดูแลความเชื่อและความรู้ในสังคม มีบรรดาโหราจารย์ต่างๆ คอยสร้างคำอธิบายเชื่อมต่อกัน สถานะเจ้าผู้ปกครองกับตำนานอย่างมหากาพย์ของโฮเมอร์ ซึ่งคำอธิบายและเรื่องราวที่เกิดขึ้นก็ทำให้การมีอยู่ของเจ้าผู้ปกครองกับมหากาพย์ที่ถูกเล่ามาอย่างยาวนานกลายเป็นเนื้อเดียวกัน และกลายเป็นเหตุผลที่สำคัญที่ทำให้ประวัติศาสตร์ของกรีกยังคงถูกกำหนดขึ้นจากตำนาน ตำนานของโฮเมอร์ที่ทำหน้าที่แทนประวัติศาสตร์จึงอาจทำให้ในแง่หนึ่งนั้น ได้กลายเป็นอุปสรรคและสาเหตุแห่งความล่าช้าในการพัฒนาการเขียนประวัติศาสตร์ของชาวกรีกโบราณ (Herbert Butterfield, 1981: 23 อ้างใน มัทนา เกษกมล, 2549: 233) ด้วยเช่นกัน

ชาวกรีกได้สร้างตำนานขึ้นมาทดแทนสิ่งที่ขาดไปจากการเรียนรู้จากประวัติศาสตร์ เพื่อเชื่อมรอยต่อระหว่างอดีตและปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม งานเขียนหรือการบอกเล่าตำนานก็เป็นเพียงประวัติศาสตร์ซึ่งเป็นเรื่องราวของมนุษย์ที่เปลี่ยนแปลงไปตามเวลา อาจจะสอนมนุษย์ให้เห็นถึงความผิดพลาดที่ควรหลีกเลี่ยงในชีวิต แต่สิ่งนั้นก็มิได้ช่วยให้เห็นถึงพลังหรือศักยภาพแห่งชีวิตหรือให้พวกเขาเกิดความประทับใจหรือรับประกันความแน่นอนได้ว่า พวกเขาอาจจะไปถึงสิ่งที่ต้องการได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงยอมเป็นธรรมดาที่ชาวกรีกจะหันไปทุ่มเทแก่ปรัชญาและความคิดที่เป็นนิรันดร์ ไม่มีการเปลี่ยนแปลง (มัทนา เกษกมล, 2549: 225) ด้วยความรู้และเสน่ห์ของศาสตร์แห่งความแน่นอนและสากลอย่างปรัชญา ชาวกรีกผู้มีปัญญาจึงรักในความรู้ชนิดนี้มากกว่าความรู้ในเชิงประวัติศาสตร์หรือตำนานในเวลาต่อมา

แต่ด้วยเหตุเพราะไม่มีการบอกเล่าเรื่องราวใดๆ (story telling) ที่จะไม่พยายามสร้างความสอดคล้องให้เนื้อหาทั้งหมดเป็นเรื่องราวเดียวกัน (coherence) หรือจะกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ภายในโครงสร้างการเล่าเรื่อง (narrative structure) จะต้องมีการแสดงความเป็นเหตุเป็นผล (rationality) เพื่อที่จะให้เหตุการณ์เรื่องราวต่างๆดำเนินต่อเนื่องราบรื่น และมีความเป็นไปได้ ซึ่งเหตุการณ์โดยตัวมันเองไม่สามารถกระทำการนี้ได้ เหตุการณ์จึงต้องอาศัยโครงเรื่องและกฎเกณฑ์ในการคาดคะเนลำดับเหตุการณ์โดยการให้เหตุผล¹ ดังนั้นเรื่องราวทางปรัชญาหรือทางประวัติศาสตร์จึงมีการใช้เหตุผลที่ไม่แตกต่างกันในการเล่าเรื่อง หากแต่ว่าปรัชญาแบบกรีกในยุคนี้¹ ได้นำกระบวนการใช้เหตุผลบอกเล่าเรื่องราวในลักษณะเป็นวิถี (means) ที่จะนำไปสู่ความจริงอันสมบูรณ์ที่ไม่ขึ้นกับเวลา ส่วนเรื่องเล่าแบบประวัติศาสตร์มีลักษณะเวลาที่สัมพันธ์ และได้นำเอากระบวนการใช้เหตุผลใช้เพื่อเป็นวิถีเล่าเรื่องราวในอดีตที่จะต้องเชื่อมโยงเข้ากับปัจจุบัน

¹ ดู ทวีศักดิ์ เผือกสม, (2540). โครงเรื่องในประวัติศาสตร์นิพนธ์ วรรณกรรมกับประวัติศาสตร์. วารสารร่วมฤกษ์ ปีที่ 16 เล่มที่ 1. ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก. กรุงเทพฯ: หน้า 63-79.

ตัวอย่างเช่นผลงานประวัติศาสตร์สงครามเพลอพอนิเซีย (History of the Peloponnesian War) ของทูซิดิดีส² เองก็เชื่อมั่นในทฤษฎีความรู้ (episteme) ในแนวทางของนักปรัชญามากกว่า ซึ่งจะแตกต่างไปจากงานประวัติศาสตร์สงครามกรีก-เปอร์เซียของเฮโรโดตัส³ ที่สนใจเหตุการณ์โดยตัวของมันเองและมิได้พยายามสร้างกฎเกณฑ์แต่อย่างใด ทำให้มองเห็นได้ว่างานของเฮโรโดตัสนั้นมีความเป็นประวัติศาสตร์มากกว่างานของทูซิดิดีส (มัทนา เกษกมล, 2549: 226)

ความแตกต่างของงานทั้งสองจึงน่าจะอยู่ที่การใช้เหตุผลในฐานะเครื่องมือ (tool) ซึ่งในกรณีงานของเฮโรโดตัสเป็นเรื่องการให้เหตุผลแบบมนุษย์ที่สงบเงียบอยู่ใต้กรอบเวลาและเหตุผลแบบเทพปรณัม (Logos) ในขณะที่งานของทูซิดิดีสได้จัดการใช้เหตุผลแบบทวยเทพออกไป พยายามที่จะพึ่งการใช้เหตุผลแบบมนุษย์ (logos or rationality) งานของทูซิดิดีสจึงมีลักษณะที่ใกล้เคียงความเป็นปรัชญามากขึ้น และอาจมองได้ว่าผลงานประวัติศาสตร์สงครามเพลอพอนิเซียของทูซิดิดีสเป็นงานที่มีลักษณะการใช้เหตุผลแบบมนุษย์ ในขณะที่งานประวัติศาสตร์สงครามกรีก-เปอร์เซียของเฮโรโดตัสจะคำนึงถึงเวลาเชิงประวัติศาสตร์ที่เชื่อมโยงกับตำนานทวยเทพมากกว่า

อย่างไรก็ตาม ความแตกต่างในแง่ของการใช้เหตุผลนี้ก็ยังไม่สามารถที่จะแยกเอาประวัติศาสตร์ออกจากปรัชญาได้อย่างชัดเจน เกณฑ์การแบ่งแยกความเป็นปรัชญาในงานของทูซิดิดีสและประวัติศาสตร์ของเฮโรโดตัสโดยมองจากการใช้เหตุผลและลำดับการเล่าเรื่องจึงเป็นเรื่องที่น่าลำบากใจ ความอึดอัดที่เกิดขึ้นคงคล้ายๆ กันกับการศึกษาบทสนทนาต่างๆ (dialogues) ของเพลโต ซึ่งมีบันทึกเหตุการณ์คล้ายความจริงทางประวัติศาสตร์ที่แยกลำบากจากความหมายทางปรัชญาของเพลโต (ไชยันต์ ไชยพร, 2529 – 2530: 381) และด้วยความสัมพันธ์อันแนบแน่นเช่นนี้ก็ทำให้ตำนานเทพปรณัม ประวัติศาสตร์ และปรัชญาของกรีก โบราณยากที่จะแยกเนื้อหาออกจากกัน

สรุปได้ว่า ความรู้ของกรีกในช่วงยุคก่อนโสเครตีสนี้เป็นความรู้ที่ได้มาจากผู้ที่ควบคุมความรู้อย่างเหล่าบรรดาโหราจารย์ประเภทต่างๆ ซึ่งความรู้เหล่านี้มีทั้งความรู้ที่อ้างว่าได้รับมาโดยตรงจากการเปิดเผยเทพเจ้าและตีความเอาเองจากปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ สถานะความรู้เหล่านี้มีส่วนรองรับการมีอยู่ของเจ้าผู้ปกครองหรือสร้างอำนาจการอธิบายถึงที่มาที่ไปของชนชาติตนเองผ่านคำพูดของโหราจารย์ คำพูดของโหราจารย์จึงกลายเป็นแหล่งความรู้ของคนทั่วไปในสมัย

² ประวัติศาสตร์สงครามเพลอพอนิเซีย (History of the Peloponnesian War) ของทูซิดิดีส เป็นสงครามที่เกิดขึ้นจากฝ่ายนครรัฐเอเธนส์และนครสปาร์ตาคะทำต่อกันในช่วงประมาณ 446-410 ปีก่อนคริสต์ศักราช

³ ประวัติศาสตร์สงครามกรีก-เปอร์เซีย ในการบันทึกของเฮโรโดตัส เริ่มต้นเมื่อ 490 ก่อน ค.ศ. และสิ้นสุดเมื่อ 479 ก่อน ค.ศ. สาเหตุของสงครามนั้น เนื่องมาจากการขยายอำนาจของจักรวรรดิเปอร์เซีย (Persia Empire) ที่ยึดครองนครรัฐ ไอโอเนีย (Ionia) ของกรีก

นั่น ความรู้จากตำนานและโหราจารย์ได้กลายมาเป็นความรู้ทางประวัติศาสตร์ของกรีกในยุคนี้ และเป็นการต่อยอดการกำเนิดขึ้นของความรู้ทางตะวันตกที่เริ่มต้นมาจากการมีอิทธิพลในการเข้าถึงและครอบครองความรู้ของเฉพาะกลุ่มคนหนึ่งๆ มากกว่าความรู้จะเป็นสมบัติหรือของสาธารณะที่คนทุกคนสามารถเข้าถึงได้

แม้ว่าความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงและขึ้นกับบริบทอย่างประวัติศาสตร์ที่สืบสานมาจากตำนานจะขัดแย้งกันกับความรู้อันเป็นสากลและแน่นอนแบบปรัชญาที่ชาวกรีกครุ่นคิดขึ้นมาในภายหลัง แต่บทบาทการแสดงเหตุและผล ตลอดจนการใช้วิธีการเล่าเรื่อง ก็ทำให้การพยายามที่จะแยกตำนาน ประวัติศาสตร์ และปรัชญา กลายเป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ดังปรากฏในบทสนทนาต่างๆ ของเพลโต เรื่องราวความรู้ของชาวกรีกในยุคนี้จึงไม่อาจเลี่ยงความสัมพันธ์กันระหว่างมนุษย์กับเทพเจ้า แม้กระทั่งเรื่องราวในชีวิตประจำวันของตัวเอง

3.1.2 ความรู้และผู้ควบคุมความรู้ในยุคของโสเครตีส

ในยุคสมัยของกรีกก่อนหน้าโสเครตีสนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทพเจ้าเชื่อมโยงกันกับ “การดูแลตัวเอง” (take care of yourself/the care of the self)⁴ ของมนุษย์ โดยมนุษย์เริ่มต้นจากการใส่ใจกับร่างกายของตนเองผ่านการออกกำลังกายเข้ายิมเนเซียม (Gymnasium) ตลอดจนการแข่งขันกีฬาต่างๆ เป็นการเรียนรู้ที่จะดูแลและทำให้ร่างกายของตัวเองกลายมาเป็นวัตถุที่จะต้องถูกศึกษา ความรู้ตามความเข้าใจของชนชาวกรีกในยุคนี้จึงมุ่งเน้นไปยังสมรรถนะทางกายภาพของตนมากกว่าที่จะเน้นการออกกำลังกายทางสติปัญญา

การออกกำลังกายนอกจากจะถือเป็นการเรียนรู้เกี่ยวกับศักยภาพด้านร่างกายของตัวเองและเป็นกิจกรรมทางสังคมที่จะต้องพบปะกันในโรงยิมเนเซียมแล้ว การออกกำลังกายของกรีกในช่วงก่อนโสเครตีสก็ยังเป็นการแสดงกิจกรรมหรือการประกอบพิธีทางศาสนา ซึ่งเชื่อกันว่าการแสดงออกซึ่งสมรรถนะทางร่างกายในการแข่งขันกีฬาต่างๆ นั้น เป็นการประกอบพิธีบูชา และยังเป็นการพิสูจน์ว่ามนุษย์มีความสามารถใกล้เคียงพระเจ้า (สมบุรณ์ พรรณากพ, 2523: 32-33) ด้วย

⁴ ดู Foucault, Michel. (1986). The History of Sexuality Volumn. 3, trans. by Robert Hurley. England: Penguin Book.

⁵ เช่น กีฬาโอลิมปิก (Olympic Games) และกีฬาเนมิน (Nemean Games) ที่เกิดขึ้นเพื่อเทิดทูนมหาเทพเซอุส กีฬาอิสธาเมีย (Isthmian Games) ของเด็กชายวัยรุ่นเพื่อบูชาเทพโปไซดอน (Poseidon) กีฬาไพเธียน (Pythian Games) บูชาเทพอะพอลโล (Apollo) และกีฬาปานาเธมิก (Panathemic Games) ในเอเธนส์ ก็จัดเพื่อเทิดทูนเทพี อเธนา (Athena) เป็นต้น

เหตุนี้มนุษย์จึงอ้างได้ว่า มนุษย์เป็นเพียงสัตว์ชนิดเดียวที่สามารถแสดงคุณสมบัติที่มีร่วมกันกับเทพเจ้า และสามารถบูชาเทพเจ้าผ่านพิธีกรรมทางศาสนาเหล่านี้

ในยุคของโสเครตีสเวลาต่อมา การหมกมุ่นอยู่กับตัวเอง ดูแลตัวเอง ถึงขั้นคิดว่าตัวเองมีความใกล้เคียงกับเทพเจ้านั้นไม่เกิดผลดีแก่ส่วนรวม หากจะกล่าวให้ชัดเจนยิ่งขึ้นก็คือ การให้ความสำคัญกับตัวเองไม่สร้างประโยชน์ใดๆ กับสังคมประชาธิปไตยแบบเอเธนส์ที่ต้องการการร่วมมือกันของคนในสังคม การดูแลตัวเองที่เคยถูกยกย่องกลายเป็นเรื่องที่เห็นแก่ตัว ขาดการเสียสละและไม่รับผิดชอบต่อสังคม การสนใจแต่ตัวเองจึงไม่มีประโยชน์กับชีวิตในความหมายทางการเมือง (bios)⁶ โสเครตีสจึงได้เปลี่ยนความสนใจจากร่างกายของตนเองไปสู่เรื่องของ “การรู้จักตัวเอง” (know yourself/self – knowledge) ผ่านทางสติปัญญาแทน

ซึ่งการรู้จักตัวเองก็มาพร้อมกับเรื่องอำนาจและการทำให้สยบยอม เพราะการรู้จักตัวเองต้องกระทำผ่านการประณาม/ปรามาสตัวเอง (self-renunciation) เครื่องครัดเข้มงวดกับตัวเอง (asceticism) และการเจียมตัวรู้จักฐานะตัวเอง ตระหนักถึงความเป็นมนุษย์ที่ไม่ใช่เทพเจ้า และไม่มี ความจำเป็นใดๆ ที่จะต้องแสดงออกให้ใกล้เคียงกับเทพ นับเป็นเทคนิคการสร้างตัวตน (technologies of the self) (ไชยรัตน์ เจริญสิน โอปาร, 2538: 17) ในยุคของกรีกสมัยของโสเครตีสที่ ยกย่องการมีเหตุผลแบบมนุษย์ และเปลี่ยนมาให้ความสำคัญกับจิตใจ (mind) ของตนมากกว่า ร่างกาย (body) ดังปรากฏในทฤษฎีเรื่องแบบ (Theory of Form) ของเพลโต⁷

⁶ อริสโตเติล กล่าวว่า ชีวิต (life) สามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภท อย่างแรกเป็นชีวิตที่อยู่ในสภาวะธรรมชาติ เป็นชีวิตที่ว่างๆ ไป เช่น สัตว์ คน พระเจ้า ที่ไม่ได้สัมพันธ์กับการเมืองหรือรูปแบบทางการเมือง เป็นชีวิตที่เรียกว่า “zoe” และอีกประเภทคือชีวิตแบบ “bios” ซึ่งหมายถึงชีวิตที่มีรูปแบบ เป็นชีวิตทางการเมือง เช่น ปังเจก กลุ่ม ที่หลุดพ้นจากสภาวะธรรมชาติแบบ zoe ซึ่งอริสโตเติลมองว่า ชีวิตแบบนี้จะนำไปสู่การสร้างสังคมการเมืองในอุดมคติ รัฐที่ดีจึงต้องเป็นรัฐที่ประกอบด้วยชีวิตที่มีคุณภาพ อันหมายถึง “bios” ซึ่งมีรูปแบบที่สัมพันธ์กับสังคมและรัฐที่เขาอาศัยอยู่ แม้ว่าในชีวิตจริงการแบ่งประเภทเช่นนี้จะไปไม่ได้ในการแยกแยะชีวิตคนก็ตาม (แก๊งกิจ กิติเรียงลาภ, 2550. หน้า 98.)

⁷ ทฤษฎีเรื่องแบบ (Theory of Form) ของเพลโต ได้สร้างสองอย่างที่ขัดแย้งกันระหว่างโลกที่มองเห็น และโลกที่มองไม่เห็นหรือโลกของแบบที่มองไม่เห็น เพลโตเรียกอย่างแรกว่าโลกของสิ่งที่ปรากฏซึ่งเป็นโลกของการกลายเป็น (becoming) มีการเปลี่ยนแปลงไม่สิ้นสุดและเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง และเรียกโลกอย่างหลังว่าเป็นโลกที่สามารถเข้าใจได้และการเป็น (being) โดยแท้และเป็นโลกที่มีความมั่งคั่งสมบูรณ์ เช่น ต้นไม้ที่ “เป็นจริง” (real) ที่มีการเปลี่ยนแปลงจากเมล็ดสู่ต้นไม้ใหญ่ ยังมีแบบของความเป็นต้นไม้ (treeness) ที่อยู่เหนือกว่าและมนุษย์ที่เป็นจริงยังไม่ไม่มีความสมบูรณ์ แต่คนเหล่านี้สามารถเข้าใจได้เพราะเขาสะท้อนให้เห็นแบบที่ไม่เปลี่ยนแปลงและแท้จริงอยู่นอกเหนือประสบการณ์ของมนุษย์ เพลโตกล่าวว่าแบบต่างๆ มีส่วนร่วมในแบบขั้น

ประกอบกับบริบททางสังคมในสมัยของเพริคลีส (Pericles)⁸ เอเธนส์เป็นเมืองที่มีความเจริญทางเศรษฐกิจ ผู้ที่มีปัญญาหรือผู้รู้อย่างกวี ศิลปิน พวกโซฟิสต์ (Sophists) และบรรดาฟิโลโซเฟอร์ (Philosophers)⁹ จึงได้เดินทางมาจากทั่วแคว้นแดนกรีซมุ่งสู่เอเธนส์ อีกทั้งเพริคลีสได้เปิด

สุดท้าย (Ultimate form) เพลโตเรียกสิ่งนี้ว่าความดี (good) คือเป็นแบบเดียวของทั้งหมด (เบร็น เนลสัน, 2548. หน้า 34.)

⁸ เพริคลีส (Pericles: 461-429 B.C.) รัฐบาลชาวเอเธนส์ ผู้นำทางระบอบประชาธิปไตยของนครรัฐเอเธนส์

⁹ คำว่าโซฟิสต์หรือ “sophist” สัมพันธ์กับคำว่า “sophos” และ “sophia” ซึ่งโดยทั่วไปหมายถึง “ฉลาด” และ “ปัญญา” (wise and wisdom) แรกเริ่มคำว่า “sophia” มีความสัมพันธ์กับกวี (poet) โหราจารย์ (seer) และผู้รู้ (sage) ซึ่งคนเหล่านั้นคือผู้ที่ถูกเข้าใจว่ามีความรู้หรือวิสัยทัศน์ที่มนุษย์ธรรมดาไม่มี ความรู้ที่พวกเขามีได้เป็นเรื่องเทคนิค แต่เป็นความรู้เกี่ยวกับเทพเจ้า มนุษย์และสังคม ซึ่งเฉพาะผู้รู้ (wise man) เท่านั้นที่สามารถกล่าวอ้างถึงอภิสิทธิ์เฉพาะที่จะเข้าถึงความรู้พิเศษนี้ได้

แต่เมื่อเข้าสู่ศตวรรษที่ห้าก่อนคริสตกาลเป็นต้นมา คำว่า “sophist” นั้นถูกใช้หมายถึง กลุ่มคนแรกๆ ที่ได้รับการขนานนามว่าเป็น “ผู้รู้” (wise man) อันได้แก่กวี ซึ่งรวมถึงโฮเมอร์ (Homer) และเฮสิออด (Hesiod) หมายถึงนักดนตรีและนักขับขาน (musicians and rhapsodies) หมายถึงคนทรงหรือผู้ตีความหมายของเทพและโหราจารย์ (diviner and seers) และยังหมายถึงผู้รู้ทั้งเจ็ด (the Seven Wise Man) อันได้แก่ ธาลีส (Thales) โซลอน (Solon) บิอัส (Bias) ปีตาคุสแห่งไมติลิน (Pittacus of Mytilene) เปรียนเดอร์แห่งคอลินธ์ (Periander of Colinth) ชิลอนแห่งสปาทาร์ (Chilon of Spatar) และ ค्लीโอโบลัสแห่งลินดอสในโรดส์ (Cleobolus of Linda in Rhodes) (จ้านง ทองประเสริฐ, 2514. หน้า 98.) รวมถึงกลุ่มนักคิดที่รู้จักกันในนามของ “Pre-Socratic philosophers” และนัยของคำว่า “sophist” นี้ไม่ปรากฏในแง่ลบแต่ประการใด แต่ในครั้งหลังของศตวรรษที่ห้า คำว่า “sophist” มีนัยยะของความเป็นอาชีพของ “โซฟิสต์” (professional of the sophists) เข้ามาแทนที่ นั่นคือมีการเก็บเงินค่าสอน ซึ่งแตกต่างและแปลกไปจากบุคคลที่ได้เชื่อว่า “โซฟิสต์” ในช่วงก่อนหน้านั้น (G.B. Kerferd, 198.1 p. 24. อ้างใน ไชยันต์ ไชยพร, 2544. หน้า 183.)

อีกคำคือ “philosophy” ที่แปลเป็นไทยว่า “ปรัชญา” โดยพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิพงศ์ ประพันธ์ (ศ. ศิวรักษ์. 2533. หน้า 14.) และผู้ศึกษาปรัชญาจะถูกเรียกว่า “philosopher” ซึ่งโดยตัวของมันเอง “philosophy” ก็ยังไม่มีความกระจ่างเพียงพอถึงขั้นที่จะนำไปแจกจ่ายได้ ตัวแทนฟิโลโซเฟอร์อย่างโสเครตีสเองก็ตายไปเสียก่อน และ “philosophy” อันหมายถึงตัวปัญญา ซึ่งเป็นตัวความรู้หลังจากสิ้นความสงสัยแล้ว การแปล “philosophy” ว่า “ปรัชญา” จึงคลาดเคลื่อนไป (จ้านง ทองประเสริฐ, 2514. หน้า 5.) การแปลคำ “philosopher” เป็นภาษาไทยว่า “นักปราชญ์” หรือ “นักปรัชญา” จึงไม่ใกล้เคียงกับความหมายใหม่ของ “philosopher” ที่เพลโตนิยาม เพราะ “ผู้รู้หรือเป็นมิตรกับความรู้” อย่าง “philosopher” เป็นเพียงผู้แสวงหาความรู้ที่รักเท่านั้น ไม่ใช่ผู้ที่เป็นเจ้าของความรู้ เป็นผู้รู้ อย่าง “นักปราชญ์” หรือ “นักปรัชญา” แต่อย่างไร “นักปราชญ์” หรือ “นักปรัชญา” จึงน่าที่จะมีความหมายใกล้เคียงกับ “the Wiseman” อย่าง “sophist” มากกว่า การใช้คำว่า “นักปราชญ์” หรือ “นักปรัชญา” แทน “philosopher” จึงเป็นการนิยามความหมายและนัยยะที่ผิดพลาดไปจากบริบทดั้งเดิมทางการเมือง

โอกาสให้กับประชาชนได้มีส่วนร่วมกิจกรรมในทางการเมือง สนับสนุนให้เกิดการอภิปราย และปลูกฝังความเชื่อมั่นในตัวผู้ปกครอง ทำให้เกิดกระบวนการที่จะทำให้อะเร็นต์กลายเป็นศูนย์กลางของผู้รู้และศิลปินของกรีก แต่ขณะเดียวกัน ความเป็นประชาธิปไตยแบบอะเร็นต์เช่นนี้ก็มีส่วนสำคัญในการทำลายคุณค่าของจารีตความรู้ในแบบดั้งเดิมลง

ปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมและการเมืองของอะเร็นต์กลายเป็นพื้นที่ที่สำคัญในการแสดงออกในการใช้เหตุผลหาความรู้ไม่ว่าจะเป็นแบบของฟีโลโซเฟอร์หรือโซฟิสต์ ผ่านการวิวาทะหรือสนทนา (dialogue) และความมีเหตุผล (rationality) จึงนับได้ว่าทั้งสองนี้เป็นเทคนิคอย่างหนึ่งในการสร้างตัวตนของความรู้ที่สลัดหลุดออกไปจากการใช้เหตุผลตามกรอบเทพกรรม (Myth/Mythos) แบบกรีกดั้งเดิมช่วงก่อนหน้านั้น เป็นการสร้างความรู้ของมนุษยนิยมแบบกรีกและหันมาพึ่งเหตุผลตามกรอบคิดมนุษยนิยมมากขึ้นผ่านกระบวนการวิภาษวิธี (dialectics) ของตน ดังที่เห็นได้จากการใช้กระบวนการการใช้เหตุผลผ่านการบันทึกในรูปแบบบทสนทนาต่างๆ ของเพลโต

ซึ่งตัวอักษรกรีกที่เริ่มวางรากฐานครั้งแรกตั้งแต่ 700 ปีก่อนคริสตกาล และถูกบันทึกในรูปแบบหนังสือมีบทบาทสำคัญในเรื่องของการช่วยจำ (aide memories) และสิ่งที่เป็นสื่อกลางของการแลกเปลี่ยนทางความคิด (intellectual exchange) คือภาษาพูด กล่าวได้ว่าวัฒนธรรมของกรีกในช่วงนั้นเป็นวัฒนธรรมที่สื่อกันด้วยภาษาพูดเป็นหลัก และประการต่อมาก็คือบทบาทของการโต้เถียงทางการเมืองและความคิดนั้นมีผลกระทบสำคัญต่อด้านอื่นๆ ของวัฒนธรรมชาวกรีกด้วย (ไซซันต์ ไชยพร, 2544: 166-167)

สังคม ซึ่งทำให้ไม่สามารถเข้าใจและประเมินนัยที่คล้ายคลึงหรือแตกต่างกับ “โซฟิสต์” และ “ฟีโลโซเฟอร์” ในบริบทสังคมปัจจุบันได้อย่างถูกต้อง (ไซซันต์ ไชยพร, 2544. หน้า 154.)

ถ้าหาก “philosophy” หรือ “ฟีโลโซฟี” ยังอยู่เป็นเป้าหมายในกระบวนการทำการไขว่คว้า และความรู้ที่ต้องการก็ยังไม่ถึงแล้ว ผู้ที่เรียกว่า “philosopher” จึงได้แต่รักเท่านั้น หาได้ครอบครองความรู้ที่แท้จริง (episteme) ดังนั้น การศึกษาปรัชญาหรือความเห็น (doxa) จากคนรู้ (Wiseman) ก็น่าจะใช้คำว่า “sophistology” ในฐานะที่เป็นกระบวนการที่อาจอันนำไปสู่ “philosophy” ถ้ายังเชื่อว่าเป็นสิ่งนี้อยู่ข้างหน้าเพื่อให้เราทำการค้นพบ (discovery) ดังเช่นธรรมชาติทั้งหลาย อย่างน้อยในกรอบประวัติศาสตร์ความรู้ (history of knowledge) นับจากโซฟิสต์รุ่นดึกดำบรรพ์อย่างธาเลสที่ถูกเรียกว่าเป็นฟีโลโซเฟอร์คนแรกมาจนถึงความรู้ยุคปัจจุบัน เราต่างเรียนรู้และขยายขอบเขตของปรัชญามาจากสิ่งที่พวกเขาออกกำลังทางปัญญามาตลอดสองพันกว่าปี เราทั้งรัก สร้าง รื้อ ฯลฯ กับมันมาไม่ว่าจะเป็นทั้งของ “โซฟิสต์” และ “ฟีโลโซเฟอร์” ดังนั้นก็ควรที่จะเรียกความรู้ในฐานะเป็นกระบวนการโดยรวมๆ ว่า “ปรัชญา” ได้เช่นกัน หากนำเอามนุษยเป็นศูนย์กลางของความรู้และเชื่อว่าความรู้เป็นเรื่องของมนุษยที่จะต้องช่วยกันแสวงหา และถ้าวิชาปรัชญาเป็นส่วนหนึ่งของศาสตร์ที่มนุษยจะต้องศึกษาที่เรียกว่า “มนุษยศาสตร์” (human science) ดังนั้นในที่นี้จึงใช้คำว่า “โซฟิสต์” และ “ฟีโลโซเฟอร์” ในภาคภาษาไทยแทนคำว่า Sophist และ Philosopher ตามลำดับตามการอรรถาธิบายข้างต้น

การพัฒนาเป็นสังคมภาษาเขียนมีความชัดเจนดังที่สะท้อนออกในงานของเพลโต โดยภาษาเขียนสามารถสร้างระบบความคิด และการประดิษฐ์ภาษาในเชิงแนวคิด (conceptual language) ก็คือสิ่งที่ช่วยรองรับระบบความคิดในเชิงปรัชญาให้เกิดตามมา (system of philosophic thought) ภาษาที่ใช้ในงานของโฮเมอร์และเฮซิออดก่อนหน้านั้นในข้ออธิบายโลกทางกายภาพ (the physical cosmos) รวมไปถึงลักษณะทางกายภาพของสรรพสิ่งอย่างเช่นร่างกาย พื้นที่ การเคลื่อนที่ การเปลี่ยนแปลงและปริมาณ แต่เมื่อพัฒนาเปลี่ยนแปลงมาสู่ภาษาเขียนที่สามารถอธิบายโลกทางศีลธรรม (the moral cosmos) จึงบังเกิดคำศัพท์ที่มีแนวคิดการให้ค่าในทางศีลธรรม ความยุติธรรม ความถูกต้อง ความดี การทำหน้าที่ และความสามารถ เกิดขึ้นตามมา (Havelock, 1986: 1-3 อ้างใน พิศาล มุกดาร์ศรี, 2550: 51-52) ดังปรากฏในบทสนทนาของเพลโตที่ว่า อะไรคือศาสนธรรม (piety) เมื่อโสเครตีสสนทนากับยูโทโฟร (Euthyphro) อะไรคือคุณธรรม (virtue) ยามสนทนากับเมโน (Meno) และอะไรคือความยุติธรรม (justice) ในอุดมรัฐ (Republic) เป็นต้น

การสนทนาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในงานต่างๆ ของเพลโต แม้ว่าตัวละครในบทสนทนาอย่างโสเครตีสต้องการแสวงหาความรู้ที่ครอบคลุมทุกสิ่งทุกอย่าง (universal knowledge) แต่การอยากที่จะรู้ย่อมมีเหตุผลในตัวของมันเองนั่นคือการสนองความใคร่รู้ (curiosity) ไม่ว่าสิ่งที่ยากรู้จะเป็นเรื่องที่ถูกต้องหรือผิด และการไม่มีอะไรมาควบคุมความใคร่รู้ การใคร่รู้ในเรื่องที่ผิดจึงสามารถนำไปสู่ความหายนะได้ ด้วยความกังวลนี้ โสเครตีสจึงได้กำหนดเอาคุณธรรม (virtue) เข้ามาควบคุมความใคร่รู้ โดยกำหนดให้ความใคร่รู้นั้นจะต้องมีคุณธรรมภายในตัวเอง หรือคุณธรรมคือความรู้ (virtue is knowledge) เพื่อควบคุมไม่ให้ความใคร่รู้ใช้เหตุผลนำไปสู่ความรู้ที่ผิดพลาด ความรู้แบบโสเครตีสในฐานะเป็นเป้าหมาย (ends) ของความใคร่รู้จึงต้องถูกกำกับด้วยคุณธรรม การนิยามว่าคุณธรรมคือความรู้จึงเป็นการใช้คุณธรรมเป็นตัวควบคุมความรู้ตั้งแต่เริ่มต้นนิยามความหมายของความรู้

ความรู้ที่โสเครตีสสนใจคือความรู้เรื่องความดี ซึ่งเป็นความรู้ที่ทุกคนโดยธรรมชาติต้องการ เพราะเป็นความรู้ที่ช่วยให้มีชีวิตดี ความรู้เกี่ยวกับความดีไม่ใช่เป็นสิ่งที่หยิบยื่นให้กันได้ แต่เป็นสิ่งที่ต้องเกิดขึ้นในประสบการณ์ของตนเอง ลักษณะสำคัญของการเรียนรู้ชนิดนี้คือ เราจะรู้สิ่งใดไม่ได้หากสิ่งนั้นไม่ได้เกิดจากประสบการณ์เราเอง (พินิจ รัตนกุล, 2518: xxii)

การแสวงหาปัญญาเพื่อรู้จักตนเองที่เกิดจากประสบการณ์จะต้องควบคู่ไปกับการชี้แนะทางไปสู่ความจริงให้กับสังคม ตลอดจนการตระหนักถึงอคติที่แวดล้อมตัวเอง ดังนั้น บทบาทการชี้ทางให้กับสังคมของฟีโลโซเฟอร์ก็คือ การให้สังคมตั้งข้อสงสัยกับมาตรฐานของสังคม (ซัยวัฒน์ สถาอานันท์, 2527: 18) ในขณะที่โซฟิสต์อย่าง กวี นักการเมือง นักวาทศิลป์ หรือกระทั่งนครรัฐนั้นต่างมุ่งสนใจแต่ความดีที่สัมพันธ์กับชุมชนการเมืองนั้นๆ มากกว่า หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ฟีโลโซเฟอร์พยายามตั้งคำถามกับสิ่งที่เป็นอยู่ ส่วนโซฟิสต์พยายามที่จะอยู่ร่วมกับสิ่งที่เป็นจริงในสังคม

เพราะสิ่งที่นครรัฐต้องการก็คือพลเมืองดี (good citizen) แต่สิ่งที่ฟีโลโซเฟอร์ดังเช่น โสเครติสสนใจนั้นคือคนดี (good man) (สมบัติ จันทรวงศ์, 2524: 190-193 อ้างใน ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, 2527: 16)¹⁰ โสเครติสจึงตั้งปัญหาถึงความดีในลักษณะที่มุ่งไปสู่ความดีอันมีลักษณะสากล อันหมายถึง ความเป็นคนดีที่ไม่จำเป็นต้องเป็นพลเมืองดีที่ต้องเชื่อฟังรัฐที่อาจเรียกว่า “พลเมืองเชื่อง” เสมอไป ความเป็นคนดีในลักษณะนี้ของโสเครติสจึงมุ่งเน้นให้คนเกิดการปกครองตัวเองมากกว่า การเป็นพลเมืองที่ถูกทำให้เชื่องจากการปกครองของรัฐ

ฟีโลโซเฟอร์ยังให้ความสำคัญแก่ความรู้ที่มุ่งไปยังภายในตัวผู้ปรารถนาในความรู้ ความเป็นความรู้ที่มุ่งไปเพื่อปกครองตนเอง อันนำไปสู่ความรู้ที่สมบูรณ์ภายในตัวเอง ในขณะที่โซฟิสต์มุ่งไปยังความรู้เพื่อก้าวสู่สังคม เป็นความรู้ที่ต้องการปกครองผู้อื่นที่มีลักษณะสัมพันธ์กับสังคม ทั้งสองต่างต้องการคนอื่นในการแสดงตัวของความรู้ ดังที่ยูโซโฟร (Euthyphro)¹¹ พยายามตอบโสเครติสด้วยคำตอบซึ่งมีลักษณะเฉพาะราย (specific) ในขณะที่โสเครติสกำลังแสวงหาคุณสมบัติของศาสนธรรม (piety) ซึ่งจะต้องมีอยู่ในการกระทำที่เป็นศาสนธรรมทุกอย่าง (universal) (ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, 2527: 11) และโซฟิสต์ได้แสดงออกถึงความรู้ (อันเป็นเพียงความคิดเห็น (doxa) ในความหมายของฟีโลโซเฟอร์)¹² ที่มีอยู่ในแต่ละคนให้กลายเป็นสิ่งที่มีจะต้องยอมรับจากคนทั่วไป โดยขึ้นกับบริบททางการเมือง แนวคิดของพวกเขาโซฟิสต์นั้นสอดคล้องกับบริบทสังคมการเมืองแบบประชาธิปไตยมากกว่าแนวคิดของพวกเขาฟีโลโซเฟอร์ ปรัชญาของโซฟิสต์เกิดจากประชาธิปไตยเอเธนส์และมีความสัมพันธ์ในการสนับสนุนบริบทดังกล่าว มากกว่าที่จะเป็นเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดประชาธิปไตยขึ้น (ไชยันต์ ไชยพร, 2544: 202) แต่อย่างไรก็ตามเนื่องด้วยสถานะของทั้งสองก็ยังแยกออกจากกันได้อย่างยากยิ่ง เพราะเป็นความแตกต่างที่เกิดขึ้นในระดับความคิดเท่านั้น

การแยกแยะความแตกต่างระหว่างโซฟิสต์กับฟีโลโซเฟอร์ไม่ใช่เรื่องง่ายนักสำหรับคนทั่วไป กระทั่งในหมู่ด้วยกันเองก็ตาม เพลโตเองได้เขียนบทสนทนาสามสำเนาที่ชื่อ Sophist, Statesman และ Philosopher (pseudo-Plato) เพื่อการถกเถียงในการหาความหมายและนิยามของประเด็นปัญหา

¹⁰ ซึ่งชัยวัฒน์ สถาอานันท์ให้ความเห็นเกี่ยวกับแนวคิดนี้ของโสเครติสว่า การสอนให้เป็นคนดีนั้นเป็นเรื่องละเอียดอ่อน ซึ่งอาจจะเป็นเรื่องที่กระทำได้ภายหลังจากการมีความรู้รอบด้าน (holistic) เกี่ยวกับคน ซึ่งความรู้ดังกล่าวก็ไม่อาจจะครอบครองได้ขณะนี้ (ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, 2527, หน้า 21.)

¹¹ ยูโซโฟร (Euthyphro) เป็นผู้อ้างตนว่าเป็นผู้รอบรู้เรื่องเทพพยากรณ์และสามารถล่วงรู้เหตุการณ์ล่วงหน้าได้อย่างถูกต้อง และยังเป็นบทสนทนาระหว่างโสเครติสกับยูโซโฟรที่ศาลแห่งเมืองเอเธนส์ ที่ซึ่งโสเครติสจะต้องมาแก้ต่างด้วยข้อหาทำให้เด็กหนุ่มเสียคน

¹² สถานะของความรู้ตามการแบ่งของเพลโตนั้นสามารถแบ่งความรู้ออกได้เป็น 2 ประเภทได้แก่ ความรู้ที่เรียกว่า “episteme” และ “doxa” โดยความรู้แบบ “episteme” นั้นเป็นความรู้ที่ไม่มีมีการเปลี่ยนแปลง เป็นสากล ในขณะที่ความรู้แบบ “doxa” เป็นเพียงความเห็นเฉพาะตัวบุคคล ซึ่งสามารถเปลี่ยนแปลงได้

ที่เป็นข้อบ่งชี้ที่ชัดเจนแต่ละบท จะเห็นได้ว่าวิธีการและการใช้เหตุผลโต้แย้งของทั้งสองกลุ่มมีความคล้ายคลึงกันมาก ดูได้จากบทสนทนาที่ชื่อ ยูธิดีมอส (Euthydemos) ที่ชี้ให้เห็นถึงวิธีการของโซพิสต์ในการใช้ตรรกะหรือวิธีการวิภาษนิยมในการพิสูจน์โต้แย้ง ดังนั้นความแตกต่างระหว่างโซพิสต์กับฟีโลโซเฟอร์ไม่น่าจะอยู่ที่วิธีการและรูปแบบเท่ากับเป้าหมาย ในขณะที่เป้าหมายนั้นก็เป็สิ่งที่สามารถอยู่ได้ทั้งในกระบวนการและจุดสุดท้าย (ไชยันต์ ไชยพร, 2544: 192) ที่ทั้งสองต่างมีเป้าหมายสูงสุดจากการสนทนาของตน โดยที่ฟีโลโซเฟอร์อย่างโสเครตีสแสวงหาความ (ไม่) รู้จากการสนทนา ขณะที่โซพิสต์ต้องการเงินและอำนาจเพื่อต่อยอดถึงวิถีชีวิตปัจจุบันของตนเอง

และเมื่อเป้าหมายสามารถอยู่ได้ในทุกๆ ขั้นตอนของบทสนทนา การแยกโซพิสต์และฟีโลโซเฟอร์โดยมองดูจากภายนอกจึงเป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ เพราะแตกต่างกันที่เจตนาหรือจิตสำนึกภายในที่บ่งบอกได้ยาก กระบวนการหรือพฤติกรรมภายนอกของทั้งคู่มีความคล้ายคลึงกัน ทั้งทักษะการใช้ภาษา ตรรกะเหตุผล ความรู้รอบตัวต่างๆ ไป ตลอดจนการวิภาษวิธี (ไชยันต์ ไชยพร, 2544: 192, 194) สถานะของทั้งสองจึงสามารถที่จะเป็นไปได้ในคนเพียงคนเดียว โซพิสต์ก็สามารถเปลี่ยนหรือมีสถานะเป็นฟีโลโซเฟอร์ได้ ดังที่เพลโตเห็นว่าโซพิสต์แห่งลัทธินิสิก (Cynicism) อย่างไดโอจีนีสแห่งซีนอเป (Diogenes of Sinope)¹³ มีลักษณะคล้ายโสเครตีส แต่เป็นโสเครตีสที่เป็นบ้าไปแล้ว (เบรนนี, 2548: 74) ไพธากอรัส (Pythagoras) เชื่อว่าปรัชญาเมธีเป็นเพียง “ผู้ที่รักในความรู้” ไม่ใช่เจ้าของความรู้ และยังเรียกตัวเองว่าเป็น “Philosopher” คนแรก (จันง ทองประเสริฐ, 2514: 5) ตามความหมายแบบเดิมก่อนที่เพลโตจะนำมาใช้เป็นเกณฑ์ในการแบ่งแยกกันกับพวกโซพิสต์ โสเครตีสเองก็ประสบความล้มเหลวในการอธิบายถึงข้อแตกต่างระหว่างนักปรัชญากับโซพิสต์ซึ่งประชาชนเกลียดชัง ซึ่งปริชา ช้างขวัญยืน ได้วิเคราะห์ว่า คงเป็นเพราะประชาชนคงเข้าใจว่าโสเครตีสเป็นโซพิสต์เช่นเดียวกับที่อริสโตฟานเนสคู่หูของโสเครตีส กล่าวไว้ในละครเรื่องเมฆ (Clouds) ของเขา (ปริชา ช้างขวัญยืน, 2519: 118) ความเป็นฟีโลโซเฟอร์จึงพิสูจน์ยากมากกว่าของโซพิสต์ เนื่องจากเป็นเรื่องภายในจิตใจ คนที่เป็นฟีโลโซเฟอร์เองแม้จะไม่ขายความรู้แต่ก็ต้องหาหรือมี

¹³ ลัทธินิสิก (Cynicism) มีชื่อเสียงโดยการเผยแพร่ของไดโอจีนีสแห่งซีนอเป (Diogenes of Sinope) ที่มีความคิดเน้นการหันหลังกลับไปยังธรรมชาติ และมีท่าทางเมินเฉยต่อมาตรฐานทางจริยธรรม เพราะเชื่อว่าประเพณีความคิดโบราณทั้งหมดเหล่านั้นถูกสร้างขึ้นมาจากมนุษย์ (conventional) (เบรนนี, 2548. หน้า 139.) ตามวิถีแห่งนิสิก ทั้งจริยธรรมและความรู้เป็นสิ่งที่จะต้องถูกกำหนดมาจากภายในตัวเอง และกิจกรรมทางปัญญาจะต้องดำเนินควบคู่กันไปพร้อมกับการดำเนินชีวิต ซึ่งแตกต่างจากโซพิสต์ (sophist) ในสมัยนั้นที่แนวความคิดปรัชญาในฐานะเป็นอาชีพที่ไม่จำเป็นต้องเป็นวิถีชีวิตของตนเอง

รายได้ทางอื่นเพื่อการดำรงชีวิต การมีตัวตนของฟีโลโซเฟอร์แบบสมถะอย่างโสเครตีสเองก็ยังคงจะเป็นเรื่องพิสดาร หากไม่ได้รับการบันทึกจากฟีโลโซเฟอร์ผู้มีฐานะอย่างเพลโตในเวลาต่อมา

สรุปได้ว่า การเข้าใจความรู้ที่แตกต่างกันระหว่างฟีโลโซเฟอร์กับโซฟิสต์ นอกเหนือจากการกำหนดระดับของความรู้ที่อิงจากเทพเจ้าดังเช่น โหราจารย์ก่อนหน้านั้น นับเป็นครั้งแรกๆ ที่ความรู้ของมนุษย์ถูกจัดลำดับสถานะด้วยมนุษย์กันเอง ความรู้แบบมนุษย์เพื่อมนุษย์จึงเป็นเรื่องการจำแนกแจกแจง แยกประเภท หรือจัดลำดับมาตั้งแต่เริ่มแรกมากกว่าที่จะพยายามประสานความรู้ต่างๆ ของมนุษย์เข้าหากัน อีกทั้งกระบวนการและเป้าหมายของความรู้ของทั้งโซฟิสต์และฟีโลโซเฟอร์ก็ถูกให้เหตุผลในลักษณะแตกต่างกัน โดยที่ฟีโลโซเฟอร์มุ่งเน้นการแสวงหาความรู้ของตัวเองและผู้อื่นเพื่อใช้ในการควบคุมตนเอง เป็นการให้เหตุผลในการปกครองตนเอง ในทิศทางตรงข้าม โซฟิสต์กลับใช้อำนาจในความรู้เพื่อสร้างความสัมพันธ์ของอำนาจในเชิงการเมือง และเป็นความรู้ที่ใช้เหตุผลเพื่อการปกครองผู้อื่น

การใช้เหตุผล ปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมและการเมืองของเอเธนส์กลายมาเป็นพื้นที่ที่สำคัญในการแสดงออกในการใช้เหตุผลหาความรู้ไม่ว่าจะเป็นแบบของฟีโลโซเฟอร์หรือโซฟิสต์ ผ่านการวิวาทะหรือสนทนา (dialogue) และความมีเหตุผล (rationality) จึงนับว่าทั้งสองเป็นเทคนิคอย่างหนึ่งในการสร้างตัวตนของความรู้ไม่ว่าจะเป็นทั้งฟีโลโซเฟอร์และโซฟิสต์ที่สลับหลุดออกไปจากการใช้เหตุผลตามกรอบเทพปกรณัม (Myth/Mythos) แบบกรีกดั้งเดิม และเทคนิคในการเข้ามาควบคุมความรู้นั้น นอกจากจะใช้หลักการของเหตุผลและการสนทนาแล้ว การจดบันทึกก็ยังเป็นสิ่งสำคัญในการยกระดับให้แนวความคิดต่างๆ ให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้น โดยเฉพาะในด้านที่เป็นนามธรรมดังปรากฏในงานต่างๆ ของเพลโต

หากจะนับจากโสเครตีสไปจนถึงอริสโตเติลนั้น ปรัชญาต่างๆ ที่เกิดขึ้นมักเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในหน้าที่ต่างๆ ของรัฐบาล หลักการนี้อาจคิดทำได้ในระบบนครรัฐเล็กเช่น กรีก แต่ใช้ปฏิบัติไม่ได้สำหรับจักรวรรดิที่กว้างใหญ่อย่างในสมัยโรมันต่อมา แม้ว่าในช่วงแรกชาวโรมันที่เข้ามาครอบครองเหนือกรีกทางการทหาร แต่ในทางกลับกันชาวโรมันในช่วงต้นเองก็กลับตกอยู่ภายใต้ปรัชญาของกรีกเช่นกัน

3.1.3 การเปลี่ยนแปลงอำนาจผู้ควบคุมความรู้ในยุคโรมัน

ชาวโรมันได้สร้างจักรวรรดิโรมัน (Roman Empire) ให้มีความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ ตลอดจนด้านอื่นๆ แต่กระนั้นโลกก็ยังมิให้ความสำเร็จของโรมันเป็นจุดสุดยอดเช่นเดียวกับกรีก เนื่องด้วยความแตกต่างทางด้านนิสัยและอุดมคติ ซึ่งโรมันมีลักษณะเป็นนักปฏิบัตินิยม (pragmatism) มากกว่าที่จะเป็นนักคิดค้น ความเจริญก้าวหน้าในสาขาวิชาต่างๆ ก็เพราะความ

จำเป็นที่จะต้องใช้เวลาเหล่านั้นไปพัฒนา ปกครองบ้านเมือง หาใช้เรียนเพราะรักเรียน (learning for learning's sake) ดุจดั่งกรีกไม่ เนื่องด้วยกรีกนั้นถนัดไปในทางคันคิดริเริ่ม (creativity) เป็นศิลปิน และนักอุดมคติมากกว่าที่จะเป็นนักบริหารหรือปฏิบัติ ความเจริญของกรีกจึงเน้นไปทางวรรณกรรม ปรัชญา ศิลปะ ต่างจากทางโรมันที่ถนัดทางวิชากฎหมาย การจัดระเบียบ บริหารมากกว่า ดังที่ว่า ถ้าหากรู้จักชาวกรีกในทางปรัชญาก็ต้องรู้จักชาวโรมันในทางกฎหมาย (เบรนน เนลสัน, 2548: 109) เฉกเช่นศาสนาคริสต์ที่แตกแขนงมาจากชนชาติยิวก็มออบศาสนาและศีลธรรมต่างๆ แก่ชาวตะวันตก¹⁴ (วิภาวี ประพันธ์ โยธิน, 2510: 68-69) ด้วยเช่นกัน

หากจะกล่าวถึงศาสนาของชาวโรมันแล้ว ศาสนาของโรมันนั้นก็มียุคสมัยบุคลิกดังเช่นชาวโรมันที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันมากกว่าที่จะเกี่ยวข้องกับศีลธรรมจรยาส่วนตัวบุคคล จุดมุ่งหมายของศาสนาก็เพื่อรวมประชาชนให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ประกอบศาสนกิจและมีความเข้มแข็งที่มืออยู่ร่วมกัน ซึ่งช่วยให้จักรวรรดิโรมันเข้มแข็ง แต่เมื่อชาวโรมันมีความรู้และวิทยาการมากขึ้น การบูชาเทพเจ้าก็ลดน้อยลงไป ในด้านจริยธรรมก็ไม่ได้ส่งเสริมให้มนุษย์เกิดความชื่นชมในชีวิตหรือก่อให้เกิดความหวังแต่อย่างใดดังที่เคยได้เกิดขึ้นกับชาวกรีกมาแล้ว จึงทำให้ชาวโรมันรุ่นหลังหันมาครุ่นคิดถึงธรรมชาติและความคิดความชั่วของมนุษย์ และหันมาสนใจปรัชญาของกรีกเพื่อแสวงหาคำตอบจากคำอธิบายของปรัชญาเมธีกรีกอย่างลัทธิสโตอิก (Stoicism)¹⁵ ที่ได้รับความนิยมในช่วงต้นๆ ของโรมันและเป็นที่ยอมรับของชนชั้นปัญญาชน แต่อย่างไรก็ดี ลัทธิสโตอิกมิได้เป็นลัทธิธรรมที่เกี่ยวข้องกับคนทั่วไป เพราะประชาชนส่วนมากจะเข้าถึงได้ดียิ่งขึ้นถ้าหากปรัชญาหรือศาสนานั้นๆ นั้นหันไปทางอารมณ์มากกว่าหลักธรรม ด้วยเหตุนี้ศาสนาคริสต์จึงได้เริ่มต้นแพร่หลายและกลายมาเป็นศาสนาหลักของชาวโรมันในเวลาต่อมา แม้ว่าในช่วงแรกจะถูกต่อต้านจากชาวโรมันก็ตาม (วิภาวี ประพันธ์ โยธิน, 2510: 70-71)

¹⁴ ศาสนาในตระกูลศาสดาอับรอฮัมหรืออับราฮัม ตามที่เรียกกันทั่วไปในภาษาอังกฤษ คือ ศาสนาตระกูลเอกเทวนิยมทั้งสาม ได้แก่ ศาสนายิว ศาสนาคริสต์ และศาสนาอิสลาม ที่ถือกันว่าศาสนาทั้งสามมีรากเดียวกัน และศาสดาอับรอฮัมคือผู้ประกาศศาสนาที่สำคัญที่สุดท่านหนึ่ง ในแง่นี้อาจถือได้ว่าศาสนาอิสลามเป็นศาสนาที่เข้าวัวยิ่งที่สุดในศาสนาทั้งสามนี้ และเป็นศาสนาที่ต่อเนื่องมาจากศาสนายิวและศาสนาคริสต์ ในแง่นี้ศาสนาอิสลามจึงนับถือศาสดาที่มีในศาสนายิวและคริสต์ทั้งหมด เช่น ศาสดาโมเสส และศาสดาเยซู (ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, 2529 – 2530. หน้า 366.)

¹⁵ ลัทธิสโตอิก (Stoicism) ทรรศนะที่ถือว่าจักรวาลดำเนินไปตามกฎเกณฑ์ตายตัวหากมนุษย์ใช้เหตุผลก็จะเข้าใจกฎเกณฑ์เหล่านี้และจะรู้ว่าตัวเองก็เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติความรู้และความเข้าใจนี้จะทำให้จิตใจสงบความสุขที่แท้จริงอยู่ที่ความสงบของจิตใจซึ่งจะเกิดขึ้นได้เมื่อมนุษย์เอาตัวเองไปผูกพันกับความพึงใจที่เกิดจากวัตถุภายนอก อิศรภาพที่แท้จริงคือการหลุดพ้นจากการบีบคั้นของโลกภายนอก การข่มใจตนเองเป็นหนทางไปสู่อิสรภาพนี้ (ราชบัณฑิต, 2540. หน้า 93.)

การที่ยอมรับศาสนาคริสต์ให้เป็นศาสนาทางราชการในช่วงจักรพรรดิคอนสแตนติน (Constantine)¹⁶ นั้น แม้ว่าจะให้อิสระภาพในการนับถือศาสนาแก่ชาวโรมัน แต่ครั้งใน ค.ศ. 381 จักรพรรดิธีโอโดซิอัสที่ 1 (Theodosius 1) ก็ได้ทำให้ศาสนาคริสต์เป็นศาสนาของจักรวรรดิโรมันอย่างเป็นทางการ อิสระภาพในการนับถือศาสนาก็สิ้นสุดลง การที่รับศาสนาคริสต์เป็นศาสนาประจำรัฐก็ได้ทำให้การเมืองมีความสำคัญขึ้นมาอีก เมื่อโรมันสร้างความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับรัฐขึ้นมา ชาวคริสเตียนจึงกลายเป็นนักปรัชญาทางการเมืองไปโดยปริยาย (เบรน เนลสัน, 2548: 111)

ช่วงยุคแรกๆ ของศาสนาคริสต์นั้นยังไม่สามารถที่จะหาความเป็นเอกภาพทางความคิดได้มากมายนัก เนื่องจากอิทธิพลที่มีอยู่อย่างมาของลัทธิสโตอิกในหมู่ชาวคริสเตียนด้วยกันเอง ถึงกระนั้น ก็มีความแตกต่างอย่างสำคัญประการหนึ่งที่แยกบรรดาชาวคริสต์ทั้งหลายออกจากพวกนอกศาสนาซึ่งก็คือ การให้ความสำคัญแก่การปลดปล่อยทางจิตวิญญาณของคริสตจักร ในความต้องการที่อยากจะควบคุมจิตสำนึกหมู่วมวลสมาชิก และการที่จะบรรลุเป้าหมายแห่งการควบคุมนี้ได้ ก็จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องใช้อำนาจในลักษณะของการกดบังคับ (repression) เพราะอำนาจจึงเป็นสิ่งที่ต้องถูกใช้ (exercised) (Michel Foucault, 1980: 89) ผ่านทางกฎหมายรองรับให้ทุกคนปฏิบัติตาม (ชเนศ วงศ์ยานนาวา, 2541: 179) ทำให้เกิดการควบคุมอย่างสมบูรณ์แบบภายในอาณาจักรโรมัน

ในขณะที่กฎหมายอันเข้มงวดเป็นการบังคับพฤติกรรมการแสดงออกและเป็นบรรทัดฐานในการอาศัยอยู่ร่วมกันของคนในสังคมแบบโรมัน ศาสนาคริสต์เองก็ได้ใช้กฎหมายที่มีอยู่นี้เป็นฐานสนับสนุนความคิดของตน ในการที่จะบรรลุถึงการปลดปล่อยทางด้านจิตวิญญาณ จนอาจกล่าวได้ว่าคริสต์ศาสนายุคแรกๆ ที่จะเชื่อมโยงโลกมนุษย์กับโลกพระเจ้าเข้าด้วยกัน เป็นความพยายามที่จะควบคุมตนเองภายใต้ระเบียบวินัยต่างๆ ควบคุม ใฝ่ใจ และดูแลในอัตตาของตน (The Care of the Self) (ชเนศ วงศ์ยานนาวา, 2541: 179)

แต่ศาสนาคริสต์ก็ไม่ได้และไม่เคยเป็นศาสนาของรัฐอย่างที่หวัง และยังคงอาจถือได้ว่าเป็นอันตรายต่อรัฐอยู่ในที่เช่นกัน เพราะคริสต์ศาสนาเรียกร้องต่อผู้นับถือมีหน้าที่ประการแรกที่จะต้องเชื่อฟังต่อผู้เป็นพระเจ้าและคำสอนของศาสนา ไม่ใช่รัฐ อีกทั้งระบบการปกครองของศาสนจักรที่

¹⁶ จักรพรรดิคอนสแตนติน (Constantine: 272-337) มีพระนามเต็มว่า “Flavius Valerius Aurelius Constantinus” หรือที่รู้จักกันว่า “คอนสแตนตินที่ 1” พระราชกรณียกิจสำคัญที่สุดคือการประกาศให้ศาสนาคริสต์เป็นศาสนาที่ถูกต้องตามกฎหมายของจักรวรรดิโรมันเมื่อปี ค.ศ. 313 จักรพรรดิคอนสแตนตินจึงเป็นจักรพรรดิพระองค์แรกของจักรวรรดิโรมันที่นับถือศาสนาคริสต์ตามพระราชกฤษฎีกาแห่งมิลาน (Edict of Milan-พระราชกฤษฎีกาแห่งมิลานเป็นพระราชกฤษฎีกาที่ยกเลิกการทารุณกรรมต่อคริสต์ศาสนิกชนทั่วทั้งจักรวรรดิโรมัน) ที่ประกาศโดยจักรพรรดิลีซีนิอุส (Licinius) ผู้ทรงเป็นจักรพรรดิร่วมกับพระองค์

คล้ายกันกับอาณาจักรทางฆราวาสของโรมัน หากแต่เป็นการปกครองทางด้านจิตสำนึกที่ซ่อนอยู่ในการปกครองทางพฤติกรรมอีกที มีสภาพที่เรียกว่า “รัฐซ้อนรัฐ” (A state within a State) (วิกาวิ ประพันธ์ โยธิน, 2510: 89) ความขัดแย้งระหว่างศาสนาและรัฐเช่นนี้ เป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ในโลกแบบกรีกคลาสสิกก่อนหน้านั้น เพราะทั้งสองอย่างไม่เคยแยกจากกัน (เบรนน เนลสัน, 2548: 111) หากจะกล่าววิเคราะห์หลังไป หลักการของศาสนาคริสต์ในแบบดั้งเดิมไม่สามารถเข้ากันได้กับความคิดและอุดมคติแบบคลาสสิก ด้วยมีความเชื่อว่าพระเจ้าเข้ามาอยู่ในประวัติศาสตร์และในตัวมนุษย์เป็นการทำลายสิ่งที่มีอยู่ก่อนทั้งหมด จำเป็นต้องหาความหมายและจุดมุ่งหมายของการมีชีวิตอยู่ทั้งหมด ด้วยความเชื่อว่าพระคริสต์จะเสด็จมาเป็นครั้งที่สองก็ทำให้ปรัชญาในโลกนี้หมดความหมาย ปรัชญาการเมืองอย่างกลุ่มสโตอิกของกรุงโรมและนีโอ-เพลโตนิซึม (Neo-Platonism)¹⁷ จึงหมดความสำคัญลง การกล่าวหาของรัฐต่อศาสนาทำให้ศาสนาคริสต์เป็นอันตรายต่อการจัดระเบียบทางการเมืองและไม่เหมาะสมจะพัฒนาเป็นทฤษฎีเกี่ยวกับกิจกรรมของโลกอย่างการเมือง (เบรนน เนลสัน, เรื่องเดียวกัน: 111)

ยุคโรมันนี้เป็นยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านการปกครองและความเชื่อที่ศาสนาคริสต์มีบทบาทอย่างสูง เป็นยุคที่ปรัชญาความรู้ที่นับถือเทพเจ้าอันหลากหลายในแบบกรีกถูกแทนที่ด้วยความเชื่อในพระเจ้าองค์เดียวแบบคริสต์ศาสนา ซึ่งส่งผลต่อความรู้และผู้ควบคุมความรู้ยุคกลางในเวลาต่อมา

3.1.4 สรุปหัวข้อ 3.1

เนื่องด้วยการมุ่งสู่การผลิตความจริงเป็นลักษณะสำคัญของการผลิตความรู้ของสังคมตะวันตก ความรู้เหล่านี้ถูกผลิตขึ้นมาโดยอำนาจบางชนิดกำกับหรือกดบังคับ (repression) (Michel Foucault, 1980: 89-90) ไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบของศรัทธา เหตุผล ฯลฯ แต่ความรู้ก็ไม่ใช่อำนาจเพียงแต่อำนาจและความรู้เหล่านั้นอาจจะเรียกได้ว่ามีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด ซึ่งในช่วงยุคก่อนโสเครติส ความรู้และผู้ควบคุมความรู้เปลี่ยนแปลงมาโดยตลอด เริ่มจากความรู้ที่มาจากเทพเจ้าที่เหล่าบรรดาโหราจารย์นำมาเปิดเผย เป็นคำอธิบายที่มีส่วนรองรับการมีอยู่ของเจ้าผู้ปกครองจนกลายมาเป็นตำนานและประวัติศาสตร์ของตนเอง ความรู้และทุกสิ่งทุกอย่างถูกเชื่อมโยงเข้ากับการมีอยู่ของเจ้าผู้ปกครอง ต่อมาเกิดมีความรู้ในแบบปรัชญาที่เหล่าบรรดาฟิโตโซเฟอร์กับโซฟิสต์

¹⁷ ลัทธินีโอ-เพลโตนิซึม (Neo-Platonism) สร้างขึ้นโดยพลอตินัส (Plotinus) ลัทธินีโอ-เพลโตนิซึมขยายลัทธิสองชั่วระหว่างโลกแห่งแบบที่เข้าใจได้และโลกแห่งการสัมผัสของปรากฏการณ์ และพลอตินัสยืนยันว่า “เนื่องจากมีสองโลกคือโลกแห่งความเข้าใจและโลกแห่งการสัมผัส (The intelligible and the sense world) จึงเป็นการดีที่จะอาศัยอยู่ในโลกที่เข้าใจได้” (เบรนน เนลสัน, 2548. หน้า 110.)

ครุ่นคิดขึ้นมาใหม่ก็ทำให้เกิดความรู้ที่หลากหลาย ผู้ควบคุมความรู้จึงไม่ใช่โหราจารย์แต่เพียงผู้เดียว อีกต่อไป

ในบริบทของกรีกในยุคของโสเครตีสนั้น ความรู้ได้ถูกสถาปนาขึ้นมาจากการใช้เหตุผลและผลของฟีโลโซเฟอร์และโซฟิสต์ แต่ในทิศทางกลับกัน สถานะของบุคคลทั้งสองก็ถูกสรรคสร้างขึ้นมาจากการใช้เหตุผลในการหาความรู้ด้วยเช่นกัน ดังนั้นผู้รู้และความรู้จึงถูกสร้างขึ้นมาพร้อมๆ กันโดยอาศัยซึ่งกันและกัน ไม่ว่าจะเป็นเหล่าบรรดาโหราจารย์ มาจนถึงเหล่าโซฟิสต์และฟีโลโซเฟอร์ ผู้รู้ใช้อำนาจกำหนดความรู้ในแบบหนึ่งๆ เช่น ฟีโลโซเฟอร์อย่างโสเครตีสใช้ความรู้โดยมุ่งไปสู่โลกภายในตัวเองที่ควรจะเป็น ส่วนโซฟิสต์ใช้ความรู้โดยมุ่งไปยังโลกภายนอกที่เป็นอยู่ และตัวความรู้เองก็สร้างหรือกำหนดตัวผู้รู้ในลักษณะที่แตกต่างกันออกไป เช่นการใช้ลักษณะของการให้ความรู้แยกโซฟิสต์ออกจากฟีโลโซเฟอร์ เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ ความรู้จึงไม่ใช่ความสมบูรณ์หรือชัดเจนเป็นหลักฐานภายในตัวของมันเอง (self-evidence) มีแต่ถูกทำให้ชัดเจนผ่านมาตรฐาน/กฎเกณฑ์/เงื่อนไขบางชนิด สรรพสิ่งในสังคมก็เป็นเรื่องของ การสร้าง/สถาปนาขึ้นของวาทกรรม (the events of discourse; Foucault, 1972b: 27 อ้างใน ไชยรัตน์ เจริญสิน โอพาร, 2538: 22) ความรู้ควรจะมีฐานะเป็นวาทกรรมที่ถูกกำหนดจากรูปแบบเงื่อนไขของความเป็นไปได้ในบริบทการยอมรับความเห็นหนึ่งๆ มากกว่าที่จะเป็นความรู้ที่ตายตัวและแน่นอน

ต่อมาเมื่อคริสต์ศาสนามีบทบาทในด้านการปกครองของจักรวรรดิโรมัน ความรู้มรรยตามแนวทางปรัชญาอันหลากหลายของกรีกที่มีมาก่อนหน้านั้น ได้ถูกแนวความคิดพระเจ้าองค์เดียวแบบคริสต์เข้ามามีอิทธิพลทั้งในด้านความรู้และในแง่การปกครอง ความรู้ที่เคยหลากหลายและเต็มไปด้วยเหตุผลตามแบบปรัชญาของกรีกจึงถูกแทนที่ด้วยความรู้แบบศรัทธาที่นำมาปฏิบัติได้จริงในแบบโรมัน และความรู้ในแบบศรัทธาชนิดนี้ต่อมาก็ได้กลายมาเป็นแหล่งความรู้หลักของยุคกลาง ดังจะได้กล่าวในบทต่อไป

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved

3.2 การควบคุมอำนาจของความรู้ในยุคกลาง (ค.ศ. 1-1500)

เมื่อทางศาสนจักรแห่งคริสต์เข้มแข็งขึ้น อาณาจักรโรมันก็อ่อนแอลง จนในที่สุดความหายนะก็ตีบคลานมายังอาณาจักรโรมันตะวันตกในคริสต์ศตวรรษที่ 5 แต่กระนั้นโรงเรียนสอนศาสนา (catechetical school) หรือเอปิสโคพัล (Episcopal school)¹⁸ ทั่วทั้งโรงเรียนมอแนสติก (Monastic school)¹⁹ ซึ่งก่อตั้งไล่เลี่ยกันนั้นหาได้เสื่อมลงตามอาณาจักรโรมันไม่ และยังคงอยู่ยืนยาวในเวลาต่อมา และกลายมาเป็นสถาบันการศึกษาของยุโรปสมัยกลาง (Middle Age) และเป็นพื้นที่ที่ส่งสมวิชาความรู้ต่างๆ ที่ยังคงค้างครั้งเมื่อสมัยโรมันยังเรื่องอำนาจ

ความรู้ที่คงเหลืออยู่เป็นความรู้ที่ถูกส่งผ่านมาในช่วงตอนต้นในการผ่านยุคมืด (Dark Ages) ใน ค.ศ. 500-1000 หลังผ่านสงครามกับบรรดาชนเผ่าอนารยะ (barbarians) ความรู้ต่างๆ ได้สูญหายไปเป็นจำนวนมาก ที่มีอยู่จึงได้คัดลอกกันเอาไว้และมีพระเถระ (church man) บางส่วนได้เรียบเรียงขึ้นมาใหม่ อย่างเจอโรม (Jerome)²⁰ แปลคัมภีร์ไบเบิลออกเป็นภาษาลาติน (Vulgate)²¹ รวมถึงจดหมายเหตุ เซนต์ ออกัสติน (St. Augustine) เขียนเรื่องคำสารภาพ (Confession)²² และนครแห่งพระเจ้า (City of God)²³ รวมถึง โบธิอุส (Boethius)²⁴ ที่แต่งหนังสือเกี่ยวกับวิชาเลข เรขาคณิต

¹⁸ โรงเรียนสอนศาสนา (catechetical school) หรือเอปิสโคพัล (Episcopal school) เกิดขึ้นที่อเล็กซานเดรียเป็นแห่งแรกราว ค.ศ. 179 ต่อมาก็ได้เกิดขึ้นในเมืองอื่นๆ เพื่อเป็นโรงเรียนนักธรรมสำหรับศาสนาคริสต์เกิดขึ้นเมื่อศาสนจักร (Church) ได้ตั้งระบบการปกครองขึ้นภายในอาณาจักรโรมัน โดยสร้างโบสถ์ (church) ขึ้นตามนครต่างๆ เพื่อใช้กล่อมเกล่าให้ประชาชนเข้ารีตและสำหรับคริสต์ศาสนิกชนจะได้ปฏิบัติภารกิจ (วิกิพีเดีย, 2510, หน้า 79-81.)

¹⁹ โรงเรียนมอแนสติก (Monastic school) เกิดขึ้นเมื่ออาณาจักรค่อยๆ สลายลงไป ความรู้ต่างๆ ในสมัยโรมันจึงตกค้างอยู่บ้างตามมอแนสเตอร์ ผู้ที่รู้ภาษาลาติน รู้หนังสือและวิชาต่างๆ อีกทั้งมอแนสเตอร์ยังมีการอบรมเตรียมตัวผู้ที่ประสงค์จะออกบวชเป็นมังค์ (Monk) จึงเกิดโรงเรียนมอแนสติกขึ้น (วิกิพีเดีย, 2510, หน้า 81-84.)

²⁰ เจอโรม (Jerome) หรือ เซนต์ เจอโรม (Saint Jerome) เกิดราวปีค.ศ.340-2 ณ ดินแดนที่เป็นประเทศยูโกสลาเวียในปัจจุบัน เป็นผู้รอบรู้ภาษาละตินแบบดั้งเดิมและมีความแตกฉานในภาษาฮีบรู ผลงานสำคัญคือการแปลพระคัมภีร์คริสต์ศาสนาจากภาษาฮีบรูของพวกยิวมาเป็นภาษาลาติน ทำให้ชาวโรมันสามารถเรียนรู้ได้สะดวกขึ้น นับได้ว่าเป็นพระคัมภีร์ที่มีอิทธิพลต่อการเรียนรู้คริสต์ศาสนาในหมู่ชาวตะวันตกเป็นอันมาก จนได้รับการยกย่องว่าเป็นนักบุญหรือเซนต์ในเวลาต่อมา

²¹ “Vulgate” เป็นคำที่ใช้เรียกคัมภีร์ไบเบิลภาษาลาตินในศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก

²² คำสารภาพ (Confession) เป็นงานแนวจิตวิเคราะห้ที่กระทำการวิเคราะห้ธรรมชาติของมนุษย์ตามแบบคริสเตียน และเป็นงานเขียนที่เกี่ยวกับความดีของพระเจ้าและอำนาจของความรัก

²³ นครแห่งพระเจ้า (City of God) เป็นข้อเขียนที่มีความมุ่งหมายเพื่อปกป้องความศรัทธาในศาสนาคริสต์จากการวิจารณ์ของผู้ที่อยู่ในศาสนาอื่นจากข้อหาว่าศาสนาคริสต์ทำให้อำนาจในกรุงโรมตกต่ำลง โดย

และดนตรี รวมถึงการแปลงานของอริสโตเติล และเพลโตไว้บางเล่ม ซึ่งหนังสือเหล่านี้ต่อมาได้ถูกนำมาใช้เป็นตำราเรียนในมหาวิทยาลัยจนถึงศตวรรษที่ 18 (วิภาวี ประพันธ์ โยธิน, 2510: 89-90.)

ในศตวรรษที่ 12 มีงานแปลใหม่ๆ เกิดจากหลายแหล่ง เช่น ซิซิลี (Sicily) คอนสแตนติโนเปิล (Constantinople) และสเปน ผลงานของ ยูคลิด (Euclid) และปโตเลมี (Ptolemy) รวมทั้งงานเขียนทางด้านคณิตศาสตร์และการแพทย์จำนวนหนึ่ง ได้ถูกแปลที่ซิซิลี งานเขียนทางด้านตรรกศาสตร์และงานเขียนอื่นๆ อีกหลายชิ้นของอริสโตเติล ถูกแปลโดย เจมส์ (James) แห่งเวนิซ ที่สเปน งานเขียนอีกหลายชิ้นของ อริสโตเติล ได้รับการแปล รวมทั้งงานเขียนของนักปราชญ์ชาวอาหรับที่มีชื่อเสียงอย่าง อะวิเซนนา (Avicenna) (980 – 1037 A.D.) อัล-ฟาราบิ (Al-Farabi) (870 – 950 A.D.) และ อัล- กาซาลี (Al-Ghazali) (1058 – 1111 A.D.) เป็นต้น²⁴ ปลายศตวรรษที่ 12 งานเขียนของอริสโตเติล เกือบทั้งหมดได้รับการแปลเป็นภาษาละตินพร้อมด้วยคำวิจารณ์เพิ่มเติมของผู้แปล แต่หลังจากโบฮีอุสแล้ว ในสมัยกลางเป็นยุคที่อาจกล่าวได้ว่าแทบไม่ได้มีการพัฒนาทางด้านปรัชญาจนกระทั่งถึงปี ค.ศ.1000 (ธงชัย วงศ์ชัยสุวรรณ, 2550: 13-14)

แต่ถ้ายุโรปสมัยยุคกลาง (Medieval Age-Middle Age) อันเป็นศัพท์ที่ถูกสร้างขึ้นมาในสมัยศตวรรษที่ 15 (ธงชัย วงศ์ชัยสุวรรณ, 2550: 11) ถือเป็นยุคมืด (Dark Ages) เพราะมิได้มีการพัฒนาทางภูมิปัญญาและความรู้ได้ถูกครอบงำโดยศาสนจักรอย่างสิ้นเชิงนั้น ก็อาจกล่าวได้ว่ายัง

นักบุญออกัสตินใส่ความคิดเกี่ยวกับอำนาจ (authority) ลงไปในข้อเขียน เพราะเขาเชื่อว่าอำนาจทั้งหมดรวมถึงอำนาจรัฐได้รับมาจากพระเจ้า ซึ่งไม่เหมือนกับความคิดทางการเมืองสมัยใหม่ที่รับอำนาจจากประชาชน ความคิดเช่นนี้สร้างสร้างทฤษฎีเกี่ยวกับรัฐที่มีการปกครองในนามพระเจ้า (theocratic theory) ความคิดเกี่ยวกับการได้รับอำนาจจากพระเจ้าของนักบุญออกัสติน กลายเป็นหลักการที่ได้รับการยอมรับของชาวคริสเตียนเกือบตลอดยุคกลาง

(เบรน เนลสัน, 2548. หน้า 122-123)

²⁴ โบฮีอุส (Boethius) “นักปรัชญาโรมันคนสุดท้าย และอัสตมาจารย์คนแรก” (The last Roman and the First Scholastic Philosopher) เป็นนักปราชญ์ศาสนาคริสต์ชาวโรมันในปลายศตวรรษที่ 5 ถึงต้นศตวรรษที่ 6 ผู้แปลผลงานบางส่วนของอริสโตเติลอย่าง Categories และ On Interpretation ให้เป็นภาษาละติน และใช้เป็นตำราวิชาที่เรียกว่า ตรรกวิทยาเก่า (Logica Vetus) (กรีติ บุญเจือ, 2527. หน้า 104,194.)

²⁵ บทบาทที่สำคัญของปราชญ์ชาวอาหรับเหล่านี้เกิดจากการที่มีปราชญ์คริสต์ที่ได้ศึกษาปรัชญากรีกในเมโสโปเตเมียได้ลี้ภัยทางการเมืองไปอยู่เปอร์เซียพร้อมๆ กันกับนำเอางานแปลกรีกเป็นภาษาซีเรียติดตัวมาด้วย ปราชญ์เหล่านี้ได้นำมาแปลงานกรีกเป็นภาษาเปอร์เซียและภาษาอาหรับเพื่อเอาไว้ใช้สอน ในราวศตวรรษที่ 6 คำสอนเหล่านั้นเกิดได้รับความนิยมจนในปี ค.ศ. 750 ทางราชวงศ์อับบาซิดได้เชิญนักปราชญ์เหล่านั้นตั้งสำนักแปลงานภาษาซีเรียเป็นภาษาอาหรับ และงานแปลเหล่านั้นก็ได้มีการคัดลอกเอาไปใช้กันอย่างแพร่หลายในสำนักต่างๆ ของชาวมุสลิมจนถึงสเปน มีการแปลภาษาอาหรับเป็นภาษาสเปนที่บ้าน และแปลเป็นภาษาละตินอีกต่อหนึ่ง (กรีติ บุญเจือ, 2527. หน้า 197.)

ไม่ใช่ความเข้าใจที่ถูกต้องนัก เพราะอันที่จริงแล้ว ในสมัยกลางได้มีการพัฒนาทางปรัชญาในหลายด้านด้วยกัน สมัยกลางนั้นยังเป็นยุคที่ปรัชญาทางด้านตรรกศาสตร์ได้รับการพัฒนาอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ตั้งแต่สมัยของอะเบลาร์ด (Abelard, 1079-1142)²⁶ จนกระทั่งถึงกลางศตวรรษที่ 14 ความรู้ทางด้านตรรกศาสตร์ได้พัฒนาไปถึงระดับที่สูงมาก (ธงชัย วงศ์ชัยสุวรรณ, 2550: 16) รวมไปถึงความจริงที่ว่าปรัชญาในสมัยกลางนั้นได้สร้างปรัชญาว่าด้วยศาสนาขึ้นมาเช่นกัน(ธงชัย วงศ์ชัยสุวรรณ, 2550: 15) ดังในงานเขียนของนักคิดทวินิยม (dualistic thinker) และเป็นนักทฤษฎีการเมืองแบบคริสเตียนคนแรกอย่างออกัสติน ซึ่งในระยะเริ่มแรกเขาได้รับความคิดแบบเพลโตและนีโอเพลโตนิสม์ สิ่งเหล่านี้ช่วยสร้างปรัชญาเกี่ยวกับศาสนาคริสต์ของเขา แต่ลัทธินีโอ-เพลโตนิคได้ผลักดันให้ออกัสตินหันไปสู่ปรัชญาแบบมานิคิน (Manicheans)²⁷ (เบรน เนลสัน, 2548: 113) งานเขียนของเขาจึงมิได้เขียนในลักษณะที่เขาพบความรู้แล้ว และนำเสนอความรู้นั้นอย่างเป็นระบบ (ธงชัย วงศ์ชัยสุวรรณ, 2550:12) รวมไปถึงงาน “On Kingship”²⁸ ของทอมัส อะไควนัส (Thomas Aquinas) ที่ดำเนินรอยตาม “Politics” ของอริสโตเติลเป็นส่วนใหญ่ (เบรน เนลสัน, 2548. หน้า 133.) และเชื่อในหลักปรัชญาประนีประนอมระหว่างภาษาอูคมการณ์กับภาษาสามัญโดยมี Summa

²⁶ อะเบลาร์ด (Abelard, 1079-1142) เป็นนักปรัชญาในกลุ่มนักวิภาษวิธี (dialecticians) ที่ถือว่าหลักของเหตุผลจะต้องมาก่อนศรัทธา ถ้าศรัทธาขัดหลักเหตุผลก็ต้องปรับปรุงแก้ไข โดยถือหลักการว่า “ฉันเข้าใจเพื่อจะเชื่อ” (I understand so that I may believe) (กิริติ บุญเจือ, 2527. หน้า 160.) รายละเอียดดู กิริติ บุญเจือ, (2527). แก่นปรัชญายุคกลาง. ไทยวัฒนาพานิช.กรุงเทพฯ: หน้า 168-172.

²⁷ นิกายมานิคิน (Manichaeans) สอนว่าจักรวาลแบ่งสิ่งที่ขัดแย้งกัน คือความดีและความชั่ว ซึ่งต่างเป็นอิสระและเท่ากัน ศาสนาคริสต์เน้นการแยกความชั่วและความดี แต่นักคิดชาวคริสเตียนไม่สามารถยอมรับได้ว่าพลังความชั่วเท่ากับพลังความดี ขณะที่นักบุญออกัสตินกลับมายอมรับความคิดทางศาสนาแบบคริสเตียน แต่ในอารมณ์ของเขายังมีในแบบมานิคิน เขาจึงเป็นนักคิดที่แบ่งออกเป็นสองขั้วที่ตรงกันข้าม (dualistic thinker) และส่งผลถึงงานปรัชญาการเมืองของเขาอย่าง “นครแห่งพระเจ้า” ที่จะต้องแบ่งออกเป็นสองฝ่ายอย่างสุดขั้วเพื่อป้องกันศาสนาคริสต์จากการลบล้างของคณนอกศาสนา

²⁸ งาน “On Kingship” ของทอมัส อะไควนัส เป็นข้อเขียนทางการเมืองที่จัดได้ว่ามีการจัดระบบที่ดีที่สุดของเขา โดยอะไควนัสได้ดำเนินรอยตามงาน Politics ของอริสโตเติลเป็นส่วนใหญ่ อะไควนัสกล่าวว่ารัฐเป็นธรรมชาติเพราะ “เป็นธรรมชาติสำหรับมนุษย์...เป็นสัตว์สังคมและการเมืองดำรงชีวิตอยู่ในกลุ่ม” (It is natural for man...to be a social and political animal, to live in a group) ขณะที่อะไควนัสเห็นด้วยกับอริสโตเติลว่าการปกครองแบบกษัตริย์ดีที่สุด แต่เหตุผลของเขาไม่ได้เป็นอย่างเดียวกับของอริสโตเติล นักบุญทอมัสกล่าวว่าโลกถูกปกครองอย่างกษัตริย์โดยพระเจ้า สิ่งนี้เป็นมุมมองที่เป็นเอกลักษณ์ของศาสนาคริสต์ ซึ่งดูแตกต่างไปมากจากนักคิดแบบทางโลกอย่างอริสโตเติล อะไควนัสจึงปกป้องการปกครองแบบกษัตริย์บนพื้นฐานของทางโลกอย่างเคร่งครัด (เขาให้รัฐบาลผสมและคล้ายอริสโตเติลที่พิจารณาเป็นรูปแบบที่รัฐเป็นไปได้และดีที่สุด) (เบรน เนลสัน, 2548. หน้า 133.)

Theological (สังเขปเทววิทยา)²⁹ ที่อะไควนัสตีความหมายด้วยหลักภาษาสามัญของเพลโตแต่พิสูจน์ด้วยหลักภาษาอุดมการณ์ของอริสโตเติล (กิริติ บุญเจือ, 2542: 16) รวมไปถึงนักปรัชญาท่านอื่นๆ ในยุคนั้นได้ใช้หลักการให้เหตุผลเชิงตรรกะของอริสโตเติล เพื่อปกป้องหลักการดั้งเดิมของศาสนาคริสต์

แต่กระนั้นเอง การค้นพบอริสโตเติลในศตวรรษที่ 13 สิ่งนี้ได้มาจากอาหรับตะวันออก ความรู้สึกเกี่ยวกับอริสโตเติลและความคิดแบบคลาสสิกเป็นส่วนมากไม่ได้มาจากต้นฉบับ แต่ได้จากงานของนักคิดคนอื่นๆ เช่น ซีเซโรและออกัสติน (เบรนนเนลสัน, 2548: 132) ทำให้เมื่อขาดความรู้เชิงวิจารณ์ในแบบนักประวัติศาสตร์ ก็ไม่อาจมองเห็นว่าอริสโตเติลเองก็มีการพัฒนาความคิดตามลำดับแห่งอายุขัย จึงพยายามเข้าใจความคิดของอริสโตเติลทั้งหมดในระบบเดียวตามหลักเหตุผล พยายามต่อมความคิดทุกข้อให้เข้าระบบใดระบบหนึ่งตามที่แต่ละคนเห็นควร แล้วก็ถกเถียงกันอย่างหนักเพื่อป้องกันระบบความคิดของอริสโตเติลตามที่ตนเองเข้าใจ (กิริติ บุญเจือ, 2527: 196)

เมื่อมีการฟื้นฟูการศึกษาเกี่ยวกับอริสโตเติล ซึ่งอยู่บนรากฐานของความรู้ที่เป็นแหล่งที่มาแรก ก็ทำให้เกิดจิตสำนึกแบบตะวันตกขึ้นมาใหม่ ซึ่งเปลี่ยนความคิดแบบยุคกลางและวางพื้นฐานของโลกสมัยใหม่เกิดความขัดแย้งกัน กล่าวคือขณะที่ความรู้ของอริสโตเติลทำให้นักคิดแบบคริสเตียนมีความรู้ว่าเป็นระบบที่สามารถดำเนินการได้กับความจริงใหม่ทางสังคม โดยเฉพาะปรัชญาทางโลกของอริสโตเติลถูกนำไปใช้เพื่อโจมตีอำนาจสูงสุดของศาสนา ผู้นำทางศาสนารู้สึกถึงอันตรายของลัทธิอริสโตเติลและพยายามต่อต้านอิทธิพลนี้ แต่ความคิดของอริสโตเติลมีอิทธิพลมากและเข้ากันได้ดีกับลัทธิประชานิยม³⁰ ในตอนปลายยุคกลางและไม่มี การถอยกลับมาแต่อย่างใด (เบรนนเนลสัน, 2548: 132)

²⁹ Summa Theological (สังเขปเทววิทยา) เป็นหนังสือที่สังเขปความคิดของอะไควนัสอย่างเป็นทางการเป็นระบบ ดูรายละเอียดเกี่ยวกับการวิเคราะห์งานสังเขปเทววิทยาอะไควนัสที่ กิริติ บุญเจือ, (2527). แก่นปรัชญายุคกลาง. ไทยวัฒนาพานิช. กรุงเทพฯ: หน้า 237-240

³⁰ ลัทธิประชานิยม (populism) ในช่วงตอนปลายยุคกลางเกิดขึ้นพร้อมๆ กับการเกิดขึ้นของสถาบันต่างๆ ที่ทำทลายอำนาจของศาสนจักรเช่น มหาวิทยาลัย เมืองที่เป็นอิสระ กลุ่มช่างฝีมือ และสมาคมประเภทต่างๆ ที่เริ่มเติบโตและยืนยันในความเป็นอิสระของตน โดยเฉพาะการเกิดชาติ-รัฐ (nation-state) สมัยใหม่ ประกอบกับการค้นพบและนำปรัชญาของอริสโตเติลมาผนวกเข้ากับศรัทธาในศาสนาคริสต์ ซึ่งท้ายสุดจะทำลายอำนาจสูงสุดทางการเมืองของศาสนา ลัทธิประชานิยมจึงเกิดขึ้นจากการที่ประชาชนเริ่มเรียกร้องในการเข้าไปจัดการและมีส่วนร่วมในทางการเมือง ประชาชนเริ่มเชื่อว่ารัฐบาลควรริเริ่มพร้อมไปกับพวกเขา (เบรนนเนลสัน, 2548. หน้า 131-132.)

การเข้ามาจัดการความรู้คลาสสิกเกิดขึ้นในยุคกลางจนถึงยุคฟื้นฟูศิลปวิทยา (Renaissance) โดยบรรดานักวิชาการจากศาสนาคริสต์มองเทพปกรณัม (Myth) ว่าเป็นงานที่มีสถานะอุปมานิทัศน์ (allegory) เป็นคติธรรม (parable) และเป็นสารมุงเน้นการตั้งสอนทางด้านศีลธรรมการเมืองเป็นหลักมากกว่า เป็นผลทำให้ศาสนปราชญ์เหล่านี้เน้นการตีความเทพปกรณัมไปในลักษณะเพื่อที่ค้นหาเรื่องราวอภินิหารและความลับของพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของ (ศิริวิชัย ทุมก่า, 2541: 103) เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้ว การตีความในแบบนักศรัทธานิยม (dogmatists)³¹ ก็ทำให้เหตุผลของมนุษย์ (logos) ทั้งของฟีโลโซเฟอร์และโซฟิสต์สมัยกรีกโบราณ ถูกบรรดานักศรัทธานิยมเชื่อมโยงเข้ากับเหตุผลของพระเจ้าหรือพระวจนะ (Logos) ถึงขั้นที่ยูสตินุส (Justinus)³² ตีความและยกย่องให้โสเครตีส (Socrates) กับเฮราคลิดุส (Heraclitus) ว่าสามารถชักจูงคนเข้าถึงความจริงด้วยอานูภาพแห่งพระวจนะ และทั้งสองต่างก็เป็นชาวคริสต์ก่อนที่พระคริสต์จะประสูติเสียอีก (กิริติ บุญเจือ, 2527:23)

สิ่งนี้แสดงถึงความสามารถในการจัดการของปราชญ์ในศาสนาคริสต์ที่รับเอาคำอธิบายแบบปรัชญากรีกมารวมเข้ากันเป็นส่วนหนึ่งภายใต้ร่มเงาคริสต์จักรอันยิ่งใหญ่ แม้ว่าตลอดเวลาที่พระเยซูทรงมีพระชนม์อยู่จะไม่ปรากฏว่ามีการบันทึกคำสอนของพระองค์ไว้ ช่วงแรกๆ ในสมัยอัครสาวกก็ยังคงถ่ายทอดกันปากต่อปาก แต่ก็ถึงเริ่มมีการบันทึกไว้ใช้ส่วนตัวกันประปรายไม่เป็นการเป็นต้นและยังไม่นับว่าเป็นคัมภีร์ นักบุญเปาโล (Paulo) เองเขียนจดหมายถึงศิษย์ของท่านก็เป็นเรื่องส่วนตัวไม่ได้ตั้งใจให้เป็นคัมภีร์ แต่เมื่อกาลเวลาล่วงไปและผู้เลื่อมใสขยายวงกว้าง จึงมีผู้คิดรวบรวมชีวิตและคำสอนของพระเยซูขึ้นเป็นเล่มสำหรับใช้อ่านในการชุมนุมนมัสการ(กิริติ บุญเจือ, 2542: 22)

ในช่วงแรกของจุดมุ่งหมายศาสนาคริสต์ก็เพื่อให้ประชาชนนับถือพระเยซู และเชื่อคำสอนต่างๆ ให้กลายเป็นหลักปฏิบัติและเป็นหลักธรรมของคนในสังคม ทำให้พวกที่เคร่งศาสนาตั้งข้อรังเกียจวิชาความรู้ต่างๆ ที่ค้นพบจากกรีกโบราณ มีผลทำให้ความรู้คลาสสิกต่างๆ ช่วงนี้ซบเซาลงเมื่อศาสนาคริสต์ได้รับความนิยมมากขึ้น พวกที่เข้ารับางส่วนที่ได้สมาคมกับผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับอารยธรรมกรีกเช่นที่เอเธนส์ (Athens) อเล็กซานเดรีย (Alexandria) และในเอเชียไมเนอร์ (Asia Minor) ซึ่งก็เป็นธรรมดาที่บรรดาคนเหล่านี้ที่มีความรู้มักต้องการความเชื่อที่มีหลักการ ทำให้พวกที่สอนศาสนาคริสต์ช่วงนั้นจะต้องพยายามปรับหลักธรรมหรือแสวงหาแนวทางการอบรมให้เหมาะสมกับ

³¹ กลุ่มนักศรัทธานิยม (dogmatists) เชื่อว่าหากจะศึกษาปรัชญาและใช้เหตุผลก็ควรถือเอาศรัทธาเป็นจุดเริ่มต้นและเป็นเป้าหมาย คือ ใช้เหตุผลเพื่อเข้าใจศรัทธาและเพื่อเพิ่มศรัทธาเท่านั้น โดยถือหลักการว่า “ฉันเชื่อเพื่อจะเชื่อ” (I believe so that I may believe) (กิริติ บุญเจือ, 2527. หน้า 159.)

³² ยูสตินุส (Justinus: 100?-1647) มีสมญานามว่า “วีรศักดิ์” (The Martyr) เพราะยอมถวายชีวิตเพื่อยืนยันศรัทธาต่อศาสนา เป็นนักเขียนคริสต์ศาสนาคนแรกที่อยู่ปรัชญากรีกอย่างจริงจัง (กิริติ บุญเจือ, 2527. หน้า 22.)

ระดับผู้เรียน จึงได้มีการตั้งโรงเรียนสอนศาสนา (catechetical schools) ขึ้นเพื่อสอนผู้ที่ทำหน้าที่เป็นผู้สอนศาสนา (church leader and worker) ซึ่งเป็นที่นิยมในยุโรปตะวันออก และมีการเรียนวิชาอื่นประกอบอย่าง ไวยากรณ์ วรรณคดี วาทศิลป์ ปรัชญา ซึ่งทางยุโรปตะวันตกถือว่าวิชาพวกนี้เป็นวิชาของพวกนอกรีต (pagan learning) แต่พวกพระที่เป็นกรีก (Greek Fathers) อย่างคลีเมนต์ (Clement) โอริเจน (Origen)³³ เห็นว่าวิชาเหล่านี้จะช่วยให้เข้าใจพระคัมภีร์ได้ดีขึ้น แต่พวกพระโรมัน (Latin Church Fathers) อย่างเทอร์ทุลเลียน (Tertullian)³⁴ ซึ่งเชี่ยวชาญวิชาพวกกรีกก่อนหน้าที่จะเปลี่ยนใจมาเข้ารีตก็กลัวว่าวัฒนธรรมความรู้คลาสสิกเหล่านั้นจะทำให้คตินิยมของศาสนาคริสต์เสียไป และต่อมาใน ค.ศ. 401 ก็ออกคำสั่งมิให้พระเรียนวรรณกรรมของพวกนอกรีต ซึ่งมีผลทำให้วิชาการต่างๆ รวมถึงภาษากรีกเริ่มสูญหายไปจากยุโรปตะวันตก จนกระทั่งราว 1000 ปีให้หลังจึงได้ฟื้นฟูกันขึ้นมาใหม่ (วิภาวี ประพันธ์ โยธิน, 2510: 78-79) เพราะค้นพบปรัชญาของอริสโตเติลที่สามารถนำมาใช้ในการปกครองของช่วงตอนปลายยุคกลาง

ความขัดแย้งระหว่างโลกทัศน์ในแบบอัสมาจารย์ (Scholastic)³⁵ ที่ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดอริสโตเติลของนักสร้างระบบ (systematicians)³⁶ อย่างอะไควนัส ได้สร้างความขัดแย้งระหว่างโลกทัศน์แบบนักสร้างระบบกับโลกทัศน์แบบนักศรัทธานิยม (Dogmatist) ในปรัชญาศาสนายุคกลาง ปรากฏชัดอยู่ในนวนิยายเรื่อง “สมัญญาแห่งดอกกุหลาบ” (Il nome della rosa) ของ

³³ คลีเมนต์แห่งอะเล็กซานเดรีย (Clement of Alexandria: 150?-215) ชาวกรีกผู้พยายามที่จะอธิบายศาสนาคริสต์ให้เป็นที่ยอมรับได้แก่ชาวกรีก ในขณะที่เดียวกันก็พยายามที่จะชี้แจงให้ชาวคริสต์ยอมรับเอาปรัชญาเข้ามาใช้ในศาสนาคริสต์ด้วย (กิริติ บุญเจือ, 2527, หน้า 34.)

โอริเจน (Origen) หรือ โอริเกเนส (Origenes: 185-254) ผู้รอบรู้เรื่องศาสนาคริสต์และปรัชญากรีก และยังสามารถสอนตรรกวิทยา คณิตศาสตร์ ดาราศาสตร์และธรรมชาติวิทยา มีความพยายามที่จะประนีประนอมศรัทธากับความรู้ต่างๆ โดยเฉพาะการพยายามใช้ปรัชญาของเพลโตอธิบายศาสนาคริสต์ให้กลมกลืนกับวิชาต่างๆ (กิริติ บุญเจือ, 2527, หน้า 36.)

³⁴ เทอร์ทุลเลียน (Tertullian: 160-230) เป็นผู้ริเริ่มใช้ศัพท์ลาตินสำหรับอธิบายปรัชญาคริสต์ โดยเลียนแบบศัพท์กรีกและให้ความหมายแบบคริสต์แก่ศัพท์ลาตินที่มีความหมายเดิมอยู่แล้ว เป็นผู้ก่อตั้งสำนักปีตาจารย์ลาติน (School of the Latin Father) (กิริติ บุญเจือ, 2527, หน้า 39.)

³⁵ โลกทัศน์ในแบบอัสมาจารย์ (Scholastic) มีวิธีการหาเหตุผลสนับสนุนในแบบวิภาษวิธี (dialectic) โดยมีความสงสัยเป็นที่ตั้งในการหาความรู้ในบริบทเฉพาะตัวอย่างมหาวิทยาลัย จึงนิยมใช้ปรัชญากรีกมาอธิบายคริสต์ศาสนาแทนแรงศรัทธาแต่เพียงอย่างเดียว

³⁶ เพราะความรู้ทุกอย่างมาจากแหล่งเดียวกันคือพระเจ้า กลุ่มนักสร้างระบบ (systematicians) จึงมีแนวคิดว่า “ฉันเชื่อเพื่อจะเข้าใจ” (I believe so that I may understand) กล่าวคือ เชื่อแล้วจะต้องเข้าใจด้วยเหตุผลให้ได้ว่าทำไมจึงต้องเชื่อ เชื่อแล้วก็มั่นใจว่าจะต้องเข้าใจได้ด้วยเหตุผล คนที่โดดเด่นในกลุ่มนี้ก็เช่น อัลเบิร์ตผู้ยิ่งใหญ่ (Albertus Magnus = Albert the Great) และ โทมัส อะไควนัส เป็นต้น (กิริติ บุญเจือ, 2527, หน้า 165.)

อุมแบร์โต เอโก (Umberto Eco) บริบทนวนิยายเล่มนี้อยู่ในภาคเหนือของอิตาลีช่วงปลายศตวรรษที่
14

เหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในนวนิยายเรื่องนี้เป็นความขัดแย้งผ่านโลกทัศน์นักบวชผู้เคร่ง
ศาสนาที่ชื่อจอร์เกแห่งเบอร์กอส (Jorge of Burgos) นิกายเบเนดิกทีนส์ (Benedictines)³⁷ กับวิลเลียม
แห่งบาสเคอร์วิลล์ (William of Baskerville) นักบวชนิกายฟรานซิสกัน (Franciscan)³⁸ ซึ่งจอร์เก
เห็นว่าภระนักบวชนั้นคือการเก็บรักษาความรู้ไม่ใช่การค้นหา เป็นเพียงการสรุป ทบทวนความรู้
อย่างต่อเนื่องด้วยแรงศรัทธา สำหรับนักศรัทธานิยมอย่างจอร์เก ความรู้จึงเป็นเรื่องของความ
สมบูรณ์แบบ มนุษย์ไม่อาจเพิ่มเติมสิ่งใดๆ ลงไปในความสมบูรณ์แบบนี้ เพราะนั่นเป็นการกระทำที่
บาป เป็นบาปแห่งความหยิ่งของมนุษย์ ซึ่งความคิดนี้ไปด้วยกันไม่ได้กับโลกทัศน์ในแบบอัส
ตมาจารย์ของวิลเลียม ผู้ซึ่งสนับสนุนในการมองสิ่งต่างๆ ด้วยความสงสัย ด้วยการตั้งคำถาม
(quaestio) ที่จะนำไปสู่การไขปริศนาฆาตกรรมที่เกี่ยวข้องกันกับการอยากรู้อยากเห็นหนังสือ
Poetic ของอริสโตเติล

ทำให้ความตายในระดับปัจเจกบุคคลที่เกิดขึ้นในเรื่องจึงไม่เพียงแต่เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการ
การสร้างเนื้อหาการเล่าเรื่องในนวนิยายของเอโก หากจะว่าตามสัญวิทยา (semiotics) ในอาชีพหลัก
ของผู้ประพันธ์ นวนิยายก็ยังได้สร้างนัยยะแฝงที่เริ่มปรากฏชัดเจนของปรัชญาแบบศรัทธานิยม
(Dogmatism) ในสมัยกลางที่กำลังจะถูกฆาตกรรมด้วยการเกิดขึ้นของความอยากรู้อยากเห็น
(curiosity) แบบมนุษยนิยม (humanism) ของแนวคิดปรัชญาสมัยใหม่ในเวลาต่อมาเช่นกัน (พิสิฐ
โคตรสุโพธิ์ และอันส์ ฌอร์ฌส์ เดอคร็อบ, 2545: 9-13)

แม้เหตุฆาตกรรมจะเกิดขึ้นด้วยเหตุความเชื่อที่ขัดแย้งกันระดับบุคคล ระหว่างศรัทธาอัน
เคร่งครัดกับเหตุผลแบบมนุษยนิยม แต่โดยทั่วไปแล้วคริสต์ศาสนาได้ชื่อว่าเป็นศาสนาที่ตั้งอยู่บน
หลักการของความรัก และด้วยเหตุที่ผู้ชายได้เข้าไปอยู่ในโลกแห่งศาสนาตั้งแต่เยาว์วัย บางทีความ
รักที่มีต่อเพศตรงข้ามอาจจะมีเพียงแต่แม่เท่านั้นที่พวกเขารู้จัก (Jacques Dalarun, 1992: 15-16 อ้าง
ใน ธเนศ วงศ์ยานนาวา, 2541:181) และเหตุที่โลกนักบวชเป็นโลกของผู้ชายที่จะต้องพยายามทำตัว
ให้ใกล้เคียงกับพระ ประกอบกับการที่จะต้องแสวงหาความรู้ ค้นคว้าภายใต้ร่มเงาของศาสนจักร

³⁷ นิกายเบเนดิกทีนส์ (Benedictines) ในอิตาลีเชื่อมั่นในศรัทธานิยม (dogmatism) เชื่อว่าเหตุผลให้ความ
แน่นอนน้อยที่สุด (กิริติ บุญเจือ, 2527, หน้า 159.)

³⁸ นิกายฟรานซิสกัน (Franciscan) ก่อตั้งโดยนักบุญฟรานซิสแห่งอัสซีซี (St. Francis of Assisi: 1181-1226) นิกายนี้ถือเอาความรักตามคำสอนของพระเยซูมาเป็นมูลบทของความคิดและการกระทำ และมี
นักบวชอย่างสโคตัส (Scotus: 1265-1308) ที่คัดค้านคำสอนของอะไควนัส และยึดถือคำสั่งสอนของออกัสตินเป็น
หลัก (กิริติ บุญเจือ, 2527, หน้า 282-283.)

นั่นก็ยิ่งทำให้การใช้ชีวิตของเหล่าบรรดานักบวชตัดขาดจากโลกมนุษย์ปกติ (ชเนศ วงศ์ยานนาวา, เรื่องเดียวกัน: 181.) สิ่งเดียวที่ยึดถือมั่นได้ก็คือแรงศรัทธาในศาสนา และถ้าหากว่าคริสต์ศาสนา โลกความรู้ส่วนตัวของนักบวช ประกอบกับประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาที่สืบมาจากกรีกก็ล้วนแล้วแต่เป็นอาณาเขตของผู้ชายแล้ว ดังนั้นวิถีวิทยาในการศึกษาหาความรู้จึงถูกกำหนดขึ้นจากเพศชายเป็นหลัก หรือที่เรียกกันว่าเป็นการเอาสิ่งของผู้ชายเป็นศูนย์กลางในการหาความรู้ (phallogocentrism)³⁹ ดังนั้นจึงเป็นเรื่องที่สามารถทำความเข้าใจได้ว่าทำไมจอร์เจถึงได้ปกป้องศาสนจักรให้พ้นภัยจากความรุนแรงกรืออย่างหนังสือของอริสโตเติล

อย่างไรก็ดี ศาสนจักรก็ยังได้เปิดโอกาสให้กับผู้หญิงในการที่จะหลุดออกจากการครอบงำของผู้ชายโดยผ่านกิจกรรมทางศาสนาได้เช่นกัน เพราะเหตุที่ว่าศาสนจักรได้ประโยชน์ทางด้านทรัพย์สินสมบัติจากการเข้าร่วมกิจกรรมอันบริสุทธิ์ในโลกศาสนาของผู้หญิง ศาสนจักรได้กระทำการยกทุกสิ่งทุกอย่างให้ไปสู่ระดับของความเป็นนามธรรมที่ไม่ปรากฏในโลกนี้ แต่กลับเป็นสวรรค์หรือโลกหน้า ทำให้ผู้หญิงเห็นหนทางแห่งเสรีภาพในการที่จะปลดปล่อยตัวเอง ในทางกลับกันศาสนจักรก็ประณามผู้หญิงโดยการเสนอทางออกด้วยรูปแบบของความเป็นชาย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของเหตุผล การมีอารมณ์พอประมาณที่สามารถควบคุมได้ (ชเนศ วงศ์ยานนาวา, 2541: 190) หรือกระทั่งการบวชเป็นแม่ชีของผู้หญิงในตระกูลที่ร่ำรวย (แมนเกล, อัลแบร์โต, 2546: 110) การสร้างภาพผู้หญิงของศาสนจักรนี้ทำให้ผู้หญิงจึงเป็นทั้งผู้สามารถกระทำ (active) และเป็นผู้ที่ถูกกระทำ (passive) ได้ในเวลาเดียวกัน (ชเนศ วงศ์ยานนาวา, 2541: 190) อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี ก็เชื่อว่าชาวคริสต์ในสมัยศตวรรษที่ 15 ทุกคนจะเห็นด้วยกับการที่จะให้ผู้หญิงร่ำเรียนเขียนอ่านหนังสือเช่นนี้ เหตุอันหนึ่งที่ยกขึ้นมาอ้างเพื่อไม่ให้เด็กหญิงของตนเรียนหนังสือก็คือ เรื่อง “จดหมายรัก” ที่ถือว่า “เป็นการไม่เหมาะสมสำหรับเด็กผู้หญิงที่จะหัดอ่านเขียนนอกเสียจากตั้งใจบวชเป็นแม่ชี มิฉะนั้นแล้วเมื่อถึงวัยแรกรุ่น พวกเธออาจจะเขียนหรือได้รับสารเกี่ยวกับเรื่องรักๆ โคร่ๆ” แม้ว่าคนในสังคมยุคเดียวกันจะไม่เห็นด้วยกับแนวคิดนี้ทั้งหมดก็ตาม (แมนเกล, อัลแบร์โต, 2546: 110)

เมื่อระบบนครรัฐได้สืบคลานเข้าครอบครองยุโรปพร้อมกับความร่ำรวยของพ่อค้า ประกอบกับความยากจนของเจ้านครเมืองใหญ่ต่างๆ ก็ค่อยๆ ตกอยู่ในอำนาจของคหบดีที่ละเมือง

³⁹ การเอาสิ่งของผู้ชายเป็นศูนย์กลางในการหาความรู้ (phallogocentrism) หรือการใช้สิ่งที่เป็นศูนย์กลางแห่งความคิด (phallogocentric thought) เป็นการนำเอาสรรพสิ่งทั้งหลายที่อยู่ในโลกเข้ามาเกี่ยวข้องกัน เป็นความเกี่ยวข้องและความสัมพันธ์ที่เป็นการพิจารณาแบบองค์รวม (totality) ที่มีศูนย์กลางหรือแกนนำอันสามารถที่จะขยายตัวออกไปสู่ส่วนต่างๆ เปรียบประดุจว่าพระเจ้าสิงสถิตอยู่ทุกหนแห่ง แนวความคิดที่ใช้สิ่งที่เป็นจุดศูนย์กลางนี้จึงต้องมีความโดดเด่น เห็นได้ชัดเจนไม่ว่าจะมองมาจากที่ใด เปรียบประดุจรูปแบบศิวลึงค์ทั้งหลาย (ชเนศ วงศ์ยานนาวา, 2541. หน้า 209-210.)

ผู้มีอาชีพแต่ละอาชีพก็พยายามจับกลุ่มกันเป็นสมาคม (guild) เพื่อช่วยกันรักษาสิทธิและผลประโยชน์ของบุคคลในอาชีพเดียวกัน (กิริติ บุญเจือ, 2527: 191) ในช่วงแรก การจัดตั้งมหาวิทยาลัยก็ไม่ได้เป็นอะไรไปมากกว่าการพยายามปกป้องผลประโยชน์ของตน เป็นความพยายามในการตั้งกลุ่มเพื่อที่จะปกป้องสิทธิและผลประโยชน์ของครูหรือนักบวชสามัญที่สอนสาเหตุก็เพื่อสร้างชื่อเสียงให้แก่ตัวเองมากกว่าที่จะตั้งกลุ่มเพื่อชื่อเสียงของสำนัก คนกลุ่มนี้จึงพร้อมที่จะรวมตัวกันเพื่อรักษาผลประโยชน์ของกันและกันเพื่อป้องกันกรจำกัดเสรีภาพจากผู้อำนวยการสำนัก (กิริติ บุญเจือ, 2527: 192) รวมกลุ่มกันมีเรียกชื่อว่า “ยูนิเวอร์ซิตีลัส” (Universitas) ซึ่งในตอนแรกนั้น คำนี้ไม่ได้มีความหมายในทางวิชาการ เป็นเพียงกลุ่มแรงงานชนิดหนึ่งที่พยายามจัดตั้งกฎเกณฑ์เกี่ยวกับการอบรมผลงานและคุณภาพของสิ่งที่ผลิตที่มีลักษณะเป็นสากล นับเป็นครั้งแรกที่ระบบอุดมศึกษาในยุโรปกลายเป็นสถาบันที่มีลักษณะเดียวกันหมด (ฟิลิฏฐ์ โคตรสุโพธิ์ และสันต์ ฌอร์ฌส์ เดอคร็อบ, 2545: 12) เมื่อสำนักอาสนวิหารหรือกลุ่มคนผู้มีอาชีพที่ทำการสอนในวิชาต่างๆ มีก้าวหน้าในด้านวิชาการมากขึ้น ก็ย่อมจะมีนักศึกษาและอาจารย์มากขึ้นตาม ลำดับบรรดาจารย์ทั้งหลายจึงสำนึกได้ว่าการสอนก็เป็นอาชีพอย่างหนึ่ง (กิริติ บุญเจือ, 2527: 191)

อาชีพหรือหน้าที่ของอาจารย์ผู้สอนตามกฎเกณฑ์ของมหาวิทยาลัยในยุคกลางก็คือ การบรรยายอธิบาย (lecture) หรือการอ่านและการอธิบายตำราความรู้ (text) ที่ได้ถูกกำหนดไว้ล่วงหน้า การอ่านบทความหนึ่งอาจทำให้เกิดคำถามหากว่าขัดแย้งกับบทบาทสำคัญๆ ทางศาสนาคริสต์ ซึ่งการตั้งคำถาม (quaestio) นี้ ในเวลาไม่นานก็ได้กลายเป็นกระบวนการศึกษาเฉพาะ โดยการอภิปราย (disputatio) จะเกี่ยวข้องกับหัวข้อที่ถูกกำหนดไว้อยู่แล้วนั้นก็มักจะถูกจัดขึ้นทุกๆ สองสัปดาห์ และหน้าที่ของครูอาจารย์ก็คือ การหาคำตอบที่มีระบบต่อประเด็นปัญหาที่เกี่ยวกับข้อขัดแย้งที่คนอื่นได้ตั้งไว้ ดังปรากฏในหนังสือสังเขปวิทยา (summa theologica) ของอะไควนัส (ฟิลิฏฐ์ โคตรสุโพธิ์ และสันต์ ฌอร์ฌส์ เดอคร็อบ, 2545: 12)

ศาสนาเปลี่ยนแปลงอย่างมากตั้งแต่สมัยของอะไควนัส และการนำเอาความรู้คลาสสิกมาปรับใช้บนพื้นฐานศรัทธาแห่งศาสนานั้น ศาสนากลายเป็นสถาบันกลางของการเมืองและการบริหารของสังคมยุคกลางและเป็นศูนย์กลางทางจิตใจเกี่ยวกับวิชาการและวัฒนธรรมของโลกตะวันตก (เบรน เนลสัน, 2548: 131) แต่กระนั้นเอง เมื่อนำเอาความรู้คลาสสิกมาใช้ กระบวนการใช้เหตุผลผ่านการอธิบายหรือการใช้วาตะของครูอาจารย์ก็ได้ทำให้ความรู้ทางศาสนาที่รับมาจากพระวจนะ (Logos) ของพระเจ้ากลายเป็นความรู้ที่มนุษย์สามารถจะเข้าถึงหรือตีความได้ เป็นการนำเอามนุษย์เป็นศูนย์กลางการตีความทั้งจากความรู้คลาสสิกและจากความรู้ทางศาสนา

ดังนั้น ประเพณีของมนุษยศาสตร์ที่นำเอามนุษย์เป็นศูนย์กลางในการหาความรู้จึงอาจมิใช่ระบบความคิดที่ผูกติดอยู่กับความเชื่อในเรื่องของความก้าวหน้า (progress) เสมอไป หากแต่ในบาง

ลักษณะ มนุษยศาสตร์ของตะวันตกเป็นไปในรูปของการมองย้อนกลับไปสู่ภาวะอุดมคติ (เจตนา นาควัชระ, 2525: 97) ทางปัญญาของตนเอง นั่นคือการหวนกลับไปให้คุณค่าแก่ภูมิปัญญากรีกโบราณในสมัยเรอเนซองต์ (Renaissance) ที่เริ่มต้นในอิตาลีก่อนที่จะแพร่หลายไปทั่วยุโรป

ในยุคกลางนี้การศึกษาได้ขยายตัวอย่างกว้างขวาง โดยได้เกิดโรงเรียนหรือสถานศึกษาต่างๆ ขึ้นอย่างมากมาย ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น 4 ประเภท คือ โรงเรียนวัดที่เรียกว่า Monastic Schools, Cathedral Schools, โรงเรียนที่อาจารย์เป็นปัจเจกบุคคลก่อตั้งขึ้น และที่สำคัญที่สุดคือ มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยในยุโรปหลายแห่งพัฒนามาจากโรงเรียนวัดประเภท “Cathedral Schools” เช่นที่ปารีสได้พัฒนาเป็นมหาวิทยาลัยปารีสเมื่อต้นศตวรรษที่ 13 เช่นเดียวกัน รวมทั้งมหาวิทยาลัยตูลูส (Toulouse) มหาวิทยาลัยซาลาแมนคา (Salamanca) เป็นต้น มหาวิทยาลัยเหล่านี้ได้รับรองเอกสิทธิ์ โดยสันตะปาปา หรือกษัตริย์

มหาวิทยาลัยต่างๆ ดังกล่าวมีการเรียนการสอนที่แบ่งออกเป็นคณะ (Faculties) โดยมีคณะหลักๆ อยู่ 4 คณะคือ คณะศิลปศาสตร์ คณะกฎหมาย คณะแพทยศาสตร์ และคณะเทววิทยา โดยมหาวิทยาลัยส่วนใหญ่จะมีคณะศิลปศาสตร์เป็นหลัก และมีคณะอื่นๆ ที่เหลือจำนวนหนึ่งคณะศิลปศาสตร์จะให้การเรียนการสอนพื้นฐานแก่นักศึกษาเหมือนระดับปริญญาตรี หลังจากนั้นนักศึกษาจะไปเรียนต่อในคณะอื่นที่สูงขึ้นไป เช่น กฎหมาย แพทยศาสตร์ หรือ เทววิทยา วิชาปรัชญาจะเป็นวิชาที่สำคัญที่สุดของคณะศิลปศาสตร์ เช่นงานแปลของอริสโตเติล

ปี ค.ศ. 1215 อันเป็นปีที่สำนักอาสนวิหารปารีสได้รับอนุมัติให้เป็นมหาวิทยาลัยนั้น มีข้อกำหนดเกี่ยวกับตำราของอริสโตเติลไว้ว่าให้ใช้ตำราของอริสโตเติลเป็นหลักในวิชาตรรกวิทยา แต่ห้ามใช้ตำราเกี่ยวกับบอภิปรัชญาและธรรมชาติวิทยา รวมทั้งอรรถกถาและปกรณ์ทั้งหมด ส่วนตำราเกี่ยวกับจริยศาสตร์ใครจะใช้หรือไม่ก็ได้ คำสั่งได้ผลแต่คำห้าม และในเวลาเดียวกันก็ตั้งคณะกรรมการขึ้นชี้แจงคำสอนผิดในหนังสือต้องห้ามของอริสโตเติล ปรากฏว่ายิ่งเร้าความสนใจในงานต้องห้ามของอริสโตเติลหนักขึ้น ตั้งแต่ปี 1255 เป็นต้นมางานนิพนธ์ทุกเรื่องของอริสโตเติลเท่าที่รู้จักกัน กลายเป็นตำราหลักของมหาวิทยาลัยปารีส (กิริติ บุญเจือ, 2527: 195)

ต่อมาในปี 1263 สันตะปาปาอูร์บานุสที่ 4 (Urbanus) ได้ประกาศลัทธิตีอะเวโรอิส (Averroes)⁴⁰ และรื้อฟื้นคำสั่งห้ามอีกในฐานะที่หนังสือต้องห้ามเหล่านั้นเป็นบ่อเกิดของลัทธิตีอะเวโรอิสทำให้ลัทธินี้ค่อยๆ หายๆ ไป และนักปรัชญารู้ความคิดของอริสโตเติลอย่างถูกต้องมากขึ้น

⁴⁰ ลัทธิตีอะเวโรอิส (Averroes) ก่อตั้งโดย อะเวโรอิส (Averroes) ผู้ที่ได้รับขนานนามว่า “อรรถกถาจารย์อริสโตเติล” (Aristotle’s Commentator) ได้เขียนหนังสือที่ชื่อ “ตอบโต้การตอบโต้ปวงเมธี” (Destruction of Destruction of Philosophers) เพื่อสนับสนุนความประเสริฐของการใช้เหตุผล ซึ่งถูกระงับจากฝ่ายสรีทธาณานิยมอันทรงอิทธิพลอย่างมากในยุคกลาง (กิริติ บุญเจือ, 2527. หน้า 201.)

และในปี 1366 สมณทูตของสันตะปาปาอูร์บานุสที่ 5 ประกาศที่มหาวิทยาลัยปารีสว่า ผู้จะจบปริญญาโททางเทววิทยาทุกคนจะต้องรู้งานนิพนธ์ทั้งหมดของอริสโตเติลเป็นอย่างดี (กิริติ บุญเจือ, 2527: 196) การศึกษาในสมัยนี้จึงเป็นการเรียนที่อยู่ในกรอบของศาสนา การตีความงานปรัชญาอย่างของอริสโตเติลและงานปรัชญาศาสนาชิ้นอื่นๆ ก็คงไว้ซึ่งความมั่นคงของศาสนาคริสต์เช่นเดียวกัน

ในบทนี้สรุปได้คือ ความรู้ในยุคกลางส่วนใหญ่เป็นความรู้ปรัชญากรีกที่หลงเหลือจากการทำสงครามกับพวกอนารยะและได้รับการถ่ายทอดหรือแปลกันมาเป็นทอดๆ โดยบรรดาเหล่าผู้รู้ต่างๆ ประกอบกับการที่ศาสนาคริสต์ที่มีบทบาทเป็นอย่างสูงในสมัยนั้น ก็ทำให้ความรู้หรือปรัชญาในยุคนี้มีไว้เพื่อรองรับแนวคิดทางด้านศาสนา ดังเช่นงานเขียนของออกัสติน อะไควนัส เป็นต้น โดยมีโรงเรียนทางศาสนาต่างๆ เป็นสถานที่ฝึกสอน จุดมุ่งหมายในการสอนก็เพื่อให้เชื่อฟังคำสั่งสอนต่างๆ ให้กลายเป็นหลักปฏิบัติ เป็นหลักธรรมของคนในสังคมที่สอดคล้องกับรัฐในสมัยนั้น

แต่อย่างไรก็ตาม การค้นพบปรัชญากรีกและนำมาปรับปรุงให้สอดคล้องเข้ากับหลักคำสอนของศาสนาคริสต์นั้นก็ยังมี การโต้แย้งจากผู้รู้หลายๆ ฝ่าย เช่นฝ่ายที่เชื่อในศรัทธานิยมเห็นว่าการเรียนรู้ปรัชญากรีกควรจะเป็นไปเพื่อศรัทธาในพระเจ้า บางฝ่ายเช่นฝ่ายนิยมสร้างระบบอย่างกลุ่มอัสมาจารย์นิยมการใช้เหตุผลแบบปรัชญาในการเข้าถึงพระเจ้ามากกว่าแรงศรัทธา ซึ่งในกระบวนการให้ความรู้ในฝ่ายหลังนี้นิยมใช้วิธีวิภาษวิธีเพื่อการสืบค้นหาเหตุผล และทำให้ตอนปลายยุคกลางนั้นปรัชญาของอริสโตเติลได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก เพราะเข้ากันได้ดีกับระบบการปกครองที่เปลี่ยนจากภายใต้การครอบงำของศาสนาไปเป็นระบบระชานิยม และการเกิดระบบทางสังคมใหม่ๆ อย่าง ระบบนครรัฐ สถาบันการศึกษา เป็นต้น

สถานที่ให้ความรู้ต่างๆ ในตอนปลายยุคกลางอันได้แก่ โรงเรียนวัดต่างๆ และที่สำคัญคือ เริ่มมีการก่อตั้งมหาวิทยาลัยขึ้นในศตวรรษที่ 13 โดยเรียนเกี่ยวกับวิชาทางศิลปะศาสตร์เป็นหลัก มีการตีความปรัชญาของอริสโตเติลภายใต้กรอบของศาสนาคริสต์ หน้าที่ของครูก็คือการบรรยายหรืออ่านตำรา การอภิปรายในบทความทางศาสนาคริสต์ที่ยกขึ้นมา หน้าที่สำคัญของครูอาจารย์อีกอย่างก็คือ การหาคำตอบที่มีระบบต่อประเด็นปัญหาที่เกี่ยวกับข้อขัดแย้งที่คนอื่นได้ตั้งไว้ ดังปรากฏในหนังสือสังเขปวิทยา (summa theologica) ของอะไควนัส หน้าที่ของครูในยุคนี้จึงคล้ายกับการบอกให้ผู้เรียนฟังและศรัทธาในสิ่งที่บรรยายนั่นเอง

3.3 การควบคุมอำนาจของความรู้ในยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาถึงยุคล่าอาณานิคม

3.3.1 การศึกษาในยุคฟื้นฟูศิลปวิทยา

ระบบการเรียนรู้หรือระบบการศึกษาในยุคสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยา (Renaissance) เน้นถึงความสำคัญทางโลกิยะ และอ้างถึงสิ่งที่คลาสสิก กวี โศกนาฏกรรม ละคร ซึ่งหายไปเป็นระยะเวลาหลายร้อยปี ซึ่งในศตวรรษที่ 13 มีเพียงไม่กี่คนที่สนใจในเรื่องคลาสสิก และการสนใจในโลกคลาสสิกนี้ก็ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างบังเอิญในสมัยศตวรรษที่ 15 ดังปรากฏเป็นหลักฐานที่อ้างถึงเช่น ในบทกวีของดังเต้ (Dante) ที่อ้างถึงเวอร์จิล (Virgil) กวีชาวโรมัน⁴¹ หากแต่ว่าการมองโลกในแบบคลาสสิกเป็นการย้อนมุมมองในธรรมชาติของมนุษย์ที่ไม่ได้เกิดจากการเรียนรู้ผ่านตำรา (text) ในสมัยนั้น หากแต่ความต้องการ (passion) ที่จะแสวงหาความเป็นคลาสสิกกลายเป็นการแสวงหาความรู้เพื่อที่จะแสดงถึงฐานะของตนเองของคนกลุ่มที่เรียกตนเองว่า “นักมนุษยนิยม” (Umanista) โดยให้ความสนใจกับวรรณกรรม วรรณคดี เน้นถึงความสำคัญของมนุษย์และวิธีการดำเนินชีวิตบนโลกนี้ โดยมีบทกวีที่แสดงถึงความอยากรู้อยากเห็นเกี่ยวกับธรรมชาติของเปตราร์ค (Petrarch)⁴² เป็นตัวแทนของยุคมนุษยนิยมรุ่นแรกๆ อันนำไปสู่การเกิดขึ้นของแนวคิดทางด้านวิทยาศาสตร์ในยุคหลัง (พิสิทูลู โครตลูโพธิ์ และฮันส์ ฌอร์ฌส์ เดอครีออป, 2545: 35)

เปตราร์คได้วิจารณ์ระบบการศึกษาในยุคกลางที่มีแต่การอ้างถึงหนังสือที่เคยเขียนมาก่อน ทำให้คนไม่กล้าที่จะเขียนอะไรใหม่ๆ ออกมาหรือใช้จินตนาการของตนสร้างสรรค์งาน เพราะการกระทำเช่นนี้ถือว่าเป็นการล่วงละเมิดอย่างก้าวเข้าไปในอาณาเขตของพระเจ้า โดยกระทำตัวเป็นผู้สร้างสรรค์เสียเอง การหวนกลับไปให้ความสำคัญกับงานคลาสสิกที่เน้นถึงความสำคัญของมนุษย์ในการผลิตงานอย่างวรรณกรรม ความพยายามที่จะทำให้เกิดการศึกษาที่มีลักษณะการเปรียบเทียบรูปแบบการเขียน (style) การใช้วาทศิลป์ของนักเขียนโบราณ และพยายามที่จะให้ภาษาละตินในยุคนั้นเป็นภาษาที่สวยงามเหมือนกับที่นักกวีชาวลาตินได้เคยเขียนไว้ สิ่งเหล่านี้ทำให้เกิดการวิจารณ์วรรณกรรม ซึ่งต้นฉบับ (manuscript) หรือตำราต่างๆ จากอดีตถูกเปรียบเทียบและตีความ

⁴¹ ดังเต้ อาลิเกอริ (Dante Alighieri: 1265-1321) นักประพันธ์ชาวอิตาลี ผู้แต่งเรื่อง “Divine Comedy” โดยหนังสือเล่มนี้แบ่งออกเป็นสามภาคได้แก่ Inferno (นรก), Purgatorio (แดนชำระบาป) และ Paradiso (สวรรค์) ซึ่งในภาคแรก Inferno จะเกี่ยวข้องกับการเดินทางลงไปในนรกของดังเต้ โดยมีเวอร์จิล (Virgil: ตุลาคม 15, 70 ปีก่อนคริสตกาล – กันยายน 21, 19 ปีก่อนคริสตกาล) กวีชาวโรมันผู้ประพันธ์ Bucolics หรือ Eclogues, the Georgics และ the Aeneid เป็นผู้นำทางที่ชวนรอกในครั้งนี้

⁴² เปตราร์ค (Petrarch: 1304 –1374) นักวิชาการ กวีชาวอิตาลี เป็นผู้ที่ได้รับการขนานนามว่าเป็น “บิดาแห่งมนุษยนิยม” (Father of Humanism)

แต่อย่างไรก็ดี การวิจารณ์วรรณกรรมนั้น ไม่ได้มีจุดมุ่งหมายที่จะโจมตีสถาบันทางศาสนา แต่เป็นการพยายามที่จะทำความเข้าใจแนวคิดของคริสเตียนให้มีความเป็นเหตุเป็นผลมากขึ้น แต่เมื่อยังใช้เหตุผลวิจารณ์สิ่งเหล่านี้มากขึ้นเท่าใดก็กลับกลายเป็นว่าเกิดปัญหา เพราะเหตุผลในการวิจารณ์ไม่อาจหาได้จากความรู้ในตำราที่ถือว่าเป็นความรู้ของพระเจ้า ความรู้ของนักวิจารณ์กลับกลายเป็นว่าได้มาจากการตีความของนักวิชาการที่เน้นเรื่องของการศึกษาและการฝึกหัดในแบบวิภาษวิธี (dialectic) ซึ่งการเรียนรู้ชนิดนี้มนุษย์ทุกคนก็ย่อมที่จะเรียนรู้ได้ การตีความที่เกิดขึ้นทำให้อ่านาและขอบเขตของวิจารณ์ของพระผู้เป็นเจ้านั้น ขึ้นอยู่กับเหตุผลหรือความเข้าใจของปัจเจกบุคคลแต่ละคนไป (พิสิทฐ์ โคตรสุโพธิ์ และฮันส์ ฌอร์ฌส์ เดอครีอป, 2545: 36) พร้อมกันกับการมาถึงของแท่นพิมพ์ของโยฮัน กูเตินเบิร์ก (Johann Gutenberg)⁴³ ในช่วงทศวรรษที่ 1440 การถือกำเนิดขึ้นของการพิมพ์หนังสือก็ได้ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และพระเจ้าไม่จำเป็นที่จะต้องพึ่งพาคำอธิบายหรือคำสั่งสอนจากเหล่าบรรดานักบวชอีกต่อไป การมีพระคัมภีร์ไบเบิลเป็นของตัวเองจึงเกิดการตีความคำสอนอันหลากหลาย หรืออีกนัยหนึ่งก็คือการพิมพ์หนังสือช่วยเพิ่มความสามารถในการใช้เหตุผลของปัจเจกบุคคลให้มากขึ้นนั่นเอง

3.3.2 ความรู้ในศตวรรษที่ 16 จนถึงยุคล่าอาณานิคม

การผลิตหนังสือที่พิมพ์ออกมาครั้งแรกของโลกพิมพ์ขึ้นมาจากตัวพิมพ์จะเป็นคัมภีร์ทางศาสนาที่เรียกว่า “คัมภีร์ 42 บรรทัด” (42-line Bible)⁴⁴ ที่มีอีกชื่อก็คือ “คัมภีร์กูเตินเบิร์ก” (Gutenberg Bible)⁴⁵ มีการคำนวณว่า “incunabula”⁴⁶ มากกว่า 30,000 เล่มที่พิมพ์ขึ้นจากโรงพิมพ์

⁴³ ชื่อสมบูรณ คือ “Gensfleisch zur Laden zum Gutenberg” และด้วยเหตุผลทางด้านโลกธุรกิจจึงลดลงสั้นๆ เหลือ Johann Gutenberg (แมนเกล, อัลแบร์โต, 2546: 194)

⁴⁴ คัมภีร์ 42 บรรทัด (42-line Bible) หรือ คัมภีร์ไบเบิลฉบับกูเตินเบิร์ก (Gutenberg Bible หรือ 42-line Bible) เนื่องจากแต่ละหน้าจะมี 42 บรรทัด ทั้งเล่มหนา 1,300 หน้า เป็นคัมภีร์ไบเบิลที่พิมพ์ขึ้นด้วยแท่นพิมพ์ครั้งแรกของโลกโดยนักประดิษฐ์แท่นพิมพ์ชาวเยอรมันที่ชื่อกูเตินเบิร์ก ซึ่งผลของการพิมพ์พระคัมภีร์ทำให้แพร่หลายไปทั่วยุโรป นอกจากนี้ยังส่งผลให้เกิดการปฏิวัติวงการการพิมพ์ในเวลาต่อมา ส่งผลให้คัมภีร์ไบเบิลกลายเป็นหนังสือที่มียอดพิมพ์สูงสุดในโลกจนถึงปัจจุบัน

⁴⁵ ก่อนหน้าที่กูเตินเบิร์กจะประดิษฐ์เครื่องพิมพ์ขึ้นขึ้น ในปี ค.ศ. 1045 ปีเซ็ง หรือไปเซ็ง (Pi Sheng) ได้ประดิษฐ์เครื่องพิมพ์ขึ้นมาได้ในประเทศจีน แต่เครื่องพิมพ์ของกูเตินเบิร์กก็ได้ปรากฏร่องรอยหรือเค้ามูลให้เห็นว่าเป็นการลอกเลียนหรือได้รับอิทธิพลจากจีนแต่ประการใด และในช่วงเวลาใกล้เคียงกันนั้น ทางตะวันตกเองก็มีหนังสืออื่นๆ ที่พิมพ์เสร็จก่อนหน้ากูเตินเบิร์กเช่นกัน แต่มีความสมบูรณ์น้อยกว่าเช่น หนังสืออัส แกรมมาติกา (Ars Grammatica) พิมพ์โดยอิลเลียส โดเนตัส (Aelius Donatus) ที่เมืองคอนสแตนซ์ (Constance) ระหว่าง ค.ศ. 1448-1452 (วัลลภ สวัสดิวัตลภ, 2527. หน้า 85-6.) แต่ใครกันเล่าที่จะนับหนังสือที่ไม่สมบูรณ์แบบนี้เป็นก้าว

เหล่านี้ที่ยังมีลายมือต้นฉบับปรากฏอยู่ด้วย เมื่อถึงปลายศตวรรษที่ 15 มีคนจำนวนมากขึ้นเรียนรู้การอ่าน คนที่เรียนรู้การเขียนก็มีมากขึ้นด้วยเช่นกัน ฉะนั้น ศตวรรษที่ 16 จึงไม่ใช่เป็นเพียงยุคแห่งการพิมพ์ถ้อยคำเท่านั้น แต่ยังเป็นศตวรรษแห่งการฝึกหัดคัดลายมือที่ยิ่งใหญ่ด้วยเช่นกัน (แมนเกล, อัลแบร์โต, 2546: 196)

ศตวรรษที่ 16 จึงเป็นการเปิดประตูสู่ยุคการสร้างความเป็นมาตรฐานของภาษาเขียนให้แพร่หลายแก่ประชาชน ด้วยการผลิตที่รวดเร็วและราคาถูกทำให้ประชาชนสามารถหาซื้อหนังสือเป็นสมบัติส่วนตัวได้ง่าย และในปลายศตวรรษนี้เอง งานพิมพ์ที่ขายดีที่สุดก็คือ งานเขียนที่เกี่ยวข้องกับประเพณีศาสนา ทุกคนมีโอกาสซื้อพระคัมภีร์ไบเบิลเป็นของตัวเอง การพิมพ์ซ้ำจึงเป็นการช่วยเผยแพร่ให้ศาสนาเจริญกว้างไกล ได้มากขึ้น แต่เนื่องด้วยการอ่านสิ่งพิมพ์ที่เกิดขึ้นจากเทคโนโลยีการพิมพ์ เปิดโอกาสให้กับการเปลี่ยนแปลงความหมายของคำยังคงเป็นไปได้ (ชเนศวรศานนาวา, 2542: 359) นั่นก็ทำให้การอ่านเพื่อเข้าถึงพระเจ้ากลายเป็นเรื่องส่วนตัวไป การตีความจึงมีอิสระและไม่จำเป็นที่จะต้องพึ่งพนักบวชหรือผู้ทรงความรู้ที่กุมอำนาจอธิบายสิ่งพิมพ์ในพระคัมภีร์อีก

ในแง่นี้ การเผยแพร่งานพิมพ์ที่เกี่ยวข้องกับทางศาสนาก็ได้ลดบทบาทอำนาจการตีความของนักบวชหรือผู้รู้ในศาสนจักรลง⁴⁷ ทำให้ความคิดในคริสต์ศาสนาเกิดนิกายแยกตัวออกมาจากความเชื่อดั้งเดิม (Orthodox) รวมไปถึงการแยกนิกายโปรเตสแตนต์ (Protestant) ในการปฏิรูปคริสต์ศาสนาของมาร์ติน ลูเธอร์ (Martin Luther)⁴⁸ อันเป็นผลจากความไม่เข้าใจที่เกิดขึ้นภายใต้กรอบการเมืองและศาสนาที่เป็นตัวกำหนดความรู้สึกนึกคิดของคนในสังคม การตีความภาษาผ่านสภาวะความขัดแย้งต่าง ๆ⁴⁹ ความใฝ่ฝันของชาวคริสเตียนในการที่จะสร้างหอคอยบาเบล⁵⁰ และการ

แรกของการพิมพ์หนังสือ ในเมื่อการสร้างคัมภีร์ทางศาสนาดังเช่นงานของกูเตินเบิร์กเป็นการเพิ่มความหวังเรื่องการเข้าใกล้อาณาจักรของพระเจ้าหรือความเป็นหนึ่งเดียวที่สมบูรณ์ (The One) ขึ้นมาใหม่อีกครั้ง.

⁴⁶ Incunabula เป็นคำภาษาลาตินที่ใช้กันในศตวรรษที่ 17 แปลว่า “เกี่ยวข้องกับอ่อนน” เป็นคำที่ใช้เรียกหนังสือที่พิมพ์ขึ้นก่อนปีคริสต์ศักราช 1500 ในยุโรป (แมนเกล, อัลแบร์โต, 2546. หน้า 195-196.)

⁴⁷ ดู Herbert McLuhan, Marshall, (1965).The Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man. University of Toronto Press. Canada.

⁴⁸ นิกายโปรเตสแตนต์ (Protestant) เป็นนิกายที่แยกตัวเองมาจากศาสนจักร โรมันคาทอลิกในปี ค.ศ. 1529 โดยมาร์ติน ลูเธอร์ (Martin Luther) ในประเทศเยอรมันนี ด้วยเหตุไม่พอใจกับระบบการบริหารขององค์กรทางศาสนาตลอดจนอำนาจของพระสันตปาปาในขณะนั้น

⁴⁹ ชาวิวและชาวคริสเตียนที่มีแนวคิดรุนแรงและสุดโต่งหลายกลุ่มได้ใช้ข้อความหลายตอนจากคัมภีร์ไบเบิล ไปปรับใช้เป้าหมายของตน พวกเขาสามารถได้ชัยชนะต่อต้านมุสลิมและชาวิว พวกเขาใช้มันต่อต้านชาวิว เมื่อ

สถาปนาอาณาจักรพระเจ้า ก็ยังคงเป็นเพียงแรงปรารถนาที่ยังต้องเดินหน้ากันต่อไป ด้วยความหวังทำให้ชาวคริสต์ส่วนหนึ่งจะต้องพยายามเผยแพร่แนวคิดให้กับคนทั่วทั้งโลก⁵¹ ประกอบกับการที่สามารถที่จะพิมพ์พระคัมภีร์ที่ผลิตซ้ำแม่นยำและถูกต้องมากขึ้น การเผยแพร่พระศาสนาจึงกลายเป็นเรื่องที่สร้างความหวังขึ้นมา

ในศตวรรษที่ 16 ได้มีการเกิดสถาบันที่สำคัญที่สุดอย่าง รัฐ-ชาติ (nation-state) สมัยใหม่ ซึ่งในที่สุดก็จะทำลายอำนาจสูงสุดทางการเมืองของศาสนาเมื่อเริ่มเกิดเป็นเค้าโครงของรูปแบบขององค์กรแบบใหม่ชนิดนี้ ดังนั้นจึงเริ่มปรากฏลัทธิประชานิยม (populism) ของสมัยกลางและเรียกร้องการจัดการด้วยตนเองและเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมือง ประชาชนเริ่มเชื่อว่ารัฐบาลควรริเริ่มพร้อมกับพวกเขา แม้การดำเนินการเช่นนี้จะยังไม่เต็มรูปแบบ แต่รูปแบบการเมืองของอะไควนัสก็เริ่มถูกท้าทายโดยแนวความคิดที่เป็นประชาธิปไตยมากขึ้น

และในศตวรรษนี้เองที่มิเชล ฟูโกต์เห็นว่า หน้าที่แห่งอำนาจของพระ ในความสัมพันธ์ที่มีต่อปัจเจกชน ได้ขยายตัวกว้างขวางนอกเหนือองค์กรศาสนา อันทำให้เกิดองค์กรใหม่ของอำนาจเชิงปัจเจกชน (individualizing power) นั่นก็คือ ความสามารถที่องค์กรนี้ หรืออีกนัยหนึ่งคือรัฐสมัยใหม่ ซึ่งเกิดแนวความคิดที่ว่าด้วยการเป็นรัฐบาล (Governmentality)⁵² ขึ้น ที่มีความ สามารถรวมเอาปัจเจกชนเข้าไปไว้ในรัฐได้ภายใต้เงื่อนไขเฉพาะต่างๆ โดยที่ปัจเจกชนเหล่านี้จะถูกจัดวางให้อยู่ในรูปแบบเฉพาะชนิดใดชนิดหนึ่ง เช่นความความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับปัจเจกชนกับการศึกษา โดยการศึกษายู่ภายใต้การควบคุมของรัฐ ดังนั้นฟูโกต์จึงเห็นว่า รัฐก็คือมาตริกสมัยใหม่ของการทำให้เป็นปัจเจกชน (modern matrix of individualization) หรืออำนาจของพระแบบใหม่ การใช้อำนาจของรัฐสมัยใหม่ ในการตั้งเอาปัจเจกชนเข้ามาอยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐนั้น ซึ่งถือได้ว่าเป็นจุด

สิบปีที่ผ่านมา ชาวคริสเตียนเชิร์ชก็ได้ใช้มันต่อต้านมุสลิมบอสเนีย และขณะนี้พวกโซอนิสต์กำลังใช้มันต่อต้านชาวปาเลสไตน์อยู่ (อับดุลสุโก ดินอะ), ความรุนแรงในคัมภีร์อัลกุรอานและคัมภีร์ไบเบิล.

<http://www.midnightuniv.org/midnight2545/document95277.html> เข้าเมื่อ 8 พฤษภาคม 2549)

⁵⁰ หอคอยบาเบล (Babel Tower) เป็นสิ่งก่อสร้างที่มีลักษณะเป็นหอคอย โดยมนุษย์ได้ร่วมแรงร่วมใจกันสร้างให้สูงเพื่อให้เข้าใกล้กับพระเจ้า แต่ด้วยความแตกต่างทางด้านภาษาในที่สุดการก่อสร้างก็ไม่ประสบผลสำเร็จ

⁵¹ ดู ธาวิต สุขพานิช, (2535). ยุคแห่งการบุกเบิกและการค้นพบ (Age of Exploration and Discoveries). วารสารธรรมศาสตร์ ปีที่ 18 ฉบับที่ 2. โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. กรุงเทพฯ: หน้า 30-43.

⁵² แนวความคิดที่ว่าด้วยการเป็นรัฐบาลของฟูโกต์ เป้าหมายหลักของแนวคิดนี้อยู่ที่การปกครองมนุษย์มากกว่าจะเป็นการครอบครองพื้นที่อันเป็นหลักสำคัญทางการเมือง ดู ธเนศ วงศ์ยานนาวา, (2532). การวิเคราะห์ (Subject): ทฤษฎีที่ใช้ทฤษฎีว่าด้วยอำนาจของมิเชล ฟูโก. เอกสารทางวิชาการ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. กรุงเทพฯ: หน้า 25-32.

เปลี่ยนแปลงสำคัญในการนำเอาระเบียบปฏิบัติการเบ็ดเสร็จ (totalizing procedures) มาใช้ (ชเนศ วงศ์ยานนาวา, 2542: 25) เป็นดังที่คาร์ล โลวิทซ์ (Karl Lowith)⁵³ กล่าวว่าอำนาจรัฐสมัยใหม่ก็คือ การผนวกทุกสิ่งทุกอย่างแม้แต่ชีวิตส่วนตัวให้เข้ามาอยู่ในปริมณฑลทางการเมือง (politicization of everything) (แก่งกิจ กิติเรียงลาภ, 2550: 97)

3.3.3 ศาสนากับการล่าอาณานิคม

การค้นพบอเมริกาและก่อให้เกิดประเทศในช่วงศตวรรษเดียวกันนี้ ชาวโปรเตสแตนต์ถือเป็นเหตุการณ์ทรงนำของพระเจ้า (Providential Event) เพราะภายหลังโคลัมบัส (Columbus) พบดินแดนนี้เพียง 25 ปีก็เกิดขบวนการโปรเตสแตนต์ (Protestant) ที่เยอรมันในปี ค.ศ. 1517 และเกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านการเมือง สังคม และเศรษฐกิจในอังกฤษและภาคพื้นทวีปยุโรปอันที่ผลักดันให้ชาวโปรเตสแตนต์อพยพสู่ดินแดนอเมริกาเป็นระยะๆ ดังที่ว่า “พระเจ้าทรงปกป้องอเมริกาไว้สำหรับลัทธิโปรเตสแตนต์” แต่อเมริกาก็ไม่ได้เปิดกว้างรับแต่เพียงโปรเตสแตนต์เท่านั้น หากยังมีกลุ่มแบ่งแยก (Separatist) ที่มีความคิดแตกต่างจากคริสตจักรแห่งอังกฤษ (Church of England) อย่างพิวริตัน (Puritan) ก็ได้เดินทางมายังอเมริกาด้วยเช่นกัน

จนกระทั่งในทศวรรษที่ 1810 เป็นต้นมาก็ได้มีการจัดตั้งสมาคมมิชชันนารีจากการร่วมมือระหว่างนิกาย (Interdenominational Missionary Society) ปฏิบัติงานในขอบข่ายระดับชาติ ทำการเผยแพร่คริสต์ศาสนาที่เน้นภายในดินแดนอเมริกาและในระดับนานาชาติ ด้วยความเชื่อที่ว่า “ชาวอเมริกันเป็นผู้ที่ถูกเลือก” (Chosen People) ให้เป็นเครื่องมือไถ่บาป ชีดถือบทบาทของอเมริกันในฐานะ “อิสราเอลใหม่” (New Israel) และถือเป็นภาระของคนขาว (Whiteman’s Burden) ที่บรรดาเหล่ามิชชันนารี (Missionary) นำเอาอุดมคติในเรื่องดินแดนของพระเจ้าถ่ายทอดผ่านระบบการศึกษาในการจัดเตรียมความพร้อมดินแดนทั่วโลกและนำมนุษยชาติเข้าไปสู่พันธสัญญาแห่งแผ่นดินใหม่⁵⁴ หากจะกล่าวในแบบของคาทอลิกก็คือ การที่จะต้องพยายามเผยแพร่พระวาสาร (Gospel) ออกไปสู่มนุษยทุกคน ก่อนที่พระเจ้าจะเสด็จลงมาอีกครั้ง และจะต้องให้มนุษยมีค่านิยมที่ถือว่าพระเจ้าเป็นจุดเริ่มต้นและจุดหมายปลายทางของเขา โดยมีการพัฒนาตัวมนุษยเป็นเป้าหมาย

⁵³ คาร์ล โลวิทซ์ (Karl Lowith: 1897-1973) นักปรัชญาชาวเยอรมัน ศิษย์คนหนึ่งของมาร์ติน ไฮเดกเกอร์ โลวิทซ์เขียนหนังสือเป็นที่รู้จักกันอย่าง From Hegel to Nietzsche ที่บรรยายเกี่ยวกับการเสื่อมของปรัชญาเยอรมันคลาสสิก และเขียนเรื่อง Meaning in History ที่สาธยายปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างเทววิทยากับประวัติศาสตร์

⁵⁴ ดู ชานานู แสงฉาย บรรณาธิการ, (2547). 70 ปีแห่งพระพร สภาคริสตจักรในประเทศไทย 1934-2004. สภาคริสตจักรในประเทศไทย. โรงพิมพ์เจริญรัฐการพิมพ์. กรุงเทพฯ: หน้า 11-86.

สูงสุดในการพัฒนาทั้งหลาย แนวความคิดมนุษยนิยมแบบคริสเตียน (Christian Humanism)⁵⁵ เช่นนี้ จึงเป็นมนุษยนิยมแบบเทวนิยมที่ในเวลาต่อมาซึ่งได้ถูกสั่นคลอนด้วยแนวคิดแบบวิวัฒนาการ (evolutionism) ของชาลส์ ดาร์วิน (Charles Darwin) ที่ปฏิเสธการมีอยู่ของพระเจ้าในประเด็นวิวัฒนาการของมนุษย์ มนุษยศาสตร์สมัยใหม่จึงได้หันหลังให้กับเทวนิยมนับจากนั้นเป็นต้นมา

การหาความรู้ในมนุษยนิยมแบบอเทวนิยมเช่นนี้ เทววิทยาจึงเป็นเรื่องที่ไม่มีมีความจำเป็นจะต้องนึกถึงอีกต่อไป มนุษยศาสตร์ยุคศตวรรษที่ 19 ดำเนินไปภายใต้วิธีการประจักษ์นิยม (Empiricism) ในหาความรู้แบบวิทยาศาสตร์ (Scientific knowledge) ที่จะต้องแยกทางเดินกับเทววิทยานั้น มนุษยศาสตร์ก็ต้องรับภาระที่หนักหน่วงในการที่จะเผชิญหน้ากับทั้งโลกแห่งความเป็นจริง และทั้งผลงานของมนุษย์ที่ดูจะบอกความว่า “ความอยู่รอดของมนุษยชาติ” ในโลกที่ปราศจากอูตรภาพ (transcendence) และในโลกที่พระธรรมคำสอนกำลังคลายความสำคัญลงไป (เจดนา นาควัชระ, 2546: 265)

คำว่า “humanitas” ในภาษาละตินบ่งชี้ในทางของกระบวนการขัดเกลาทางวัฒนธรรม ซึ่งคนตะวันตกจำนวนมากก็เชื่อว่าวิธีการศึกษาที่ดีที่สุดก็คือการได้สัมผัสกับมรดกของวัฒนธรรมโบราณ เพราะรากฐานของมนุษยศาสตร์ตะวันตกอยู่ที่วัฒนธรรมกรีก ซึ่งให้ความสำคัญต่อเรื่องของมนุษย์กับความเชื่อของคนตะวันตกว่ามนุษย์จะพัฒนาตัวเองให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นได้ (Perfectibility of man) นั่นก็ทำให้ความทะเยอทะยานของมนุษยศาสตร์มักจะไปในแบบของการแสวงหาความรู้รวบยอด (total knowledge) ซึ่งก็คือความปรารถนาที่จะได้ภาพรวมของความรู้ที่มีทั้งเอกภาพและความต่อเนื่อง

ภาระกิจอันยิ่งใหญ่ของมนุษยศาสตร์จึงคล้ายการหาความรู้อันนำไปสู่พิมพ์เขียวในการสร้างหอคอยบาเบล ก็อาจกลายเป็นกระบวนการแสวงหาความรู้สำหรับมนุษย์ที่เป็นไปโดยไม่รู้จักจบสิ้น ซึ่งเป็นเครื่องพิสูจน์ให้เห็นถึงขีดข้อจำกัดของมนุษย์ที่ไฟที่จะหาบนข้อสรุปจากฐานของข้อมูลอันมีขอบเขต แต่นี่เองก็อาจจะเป็นเสน่ห์และความมีชีวิตชีวาของมนุษยศาสตร์ที่มาจากการไปไม่ถึงสักจะอันเป็นปรมัตถ์ (เจดนา นาควัชระ, 2525: 98-106) ที่ไม่จำเป็นจะต้องกล่าวถึงโลกอุดมคติ ดินแดนแห่งพระเจ้า หรือยูโทเปีย (Utopia) ที่รออยู่ข้างหน้าอีกต่อไปในเมื่อตัวของมนุษย์เองก็ยังไม่สามารถที่จะรู้จักตัวเองได้อย่างเพียงพอ

⁵⁵ ลัทธิมนุษยนิยมแบบคริสเตียนคือทัศนคติหรือการกระทำที่ว่า คุณค่าวัฒนธรรมและประเพณีของมนุษย์มีอยู่ในชีวิตคริสตนิกรชนอยู่แล้ว โดยมาจากคำสั่งสอนของพระเยซูคริสต์ (ปรีชา จินตเสรีวงศ์, 2531. หน้า 10-12)

ความแตกต่างในประสบการณ์ของอเมริกันกับยุโรป เห็นได้จากทัศนคติและการนำเอาความคิดปรัชญาแสงสว่างหรือภูมิธรรม (Enlightenment)⁵⁶ ไปใช้ โดยเฉพาะในช่วงของการปฏิวัติอเมริกา กระทั่งนำไปสู่การสร้างประชาชาติใหม่ขึ้นมาในระยะปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 (ชเนศ อภรณ์สุวรรณ, 2550: 28)

หากเราพิจารณาลัทธิมนุษยนิยมยุโรปว่ามีผลสำคัญคือการสร้างสิ่งที่เรียกว่าความรู้ทางโลกหรือการแยกศาสนาออกจากสังคม (secularization) ก็จะเห็นความแตกต่างกับของอเมริกาได้ชัดเจนมากขึ้น กล่าวได้ว่า ปรัชญาแสงสว่างอเมริกานั้น ไม่ได้เน้นไปที่การสร้างความรู้ทางโลกวิสัยด้านเดียวหากแต่มุ่งไปที่การประสานระหว่างศาสนากับโลกวิสัย ดังที่การเติบโตใหญ่ทางภูมิปัญญาในสหรัฐฯ ยุคแรกที่วางอยู่บนสองปรัชญาที่ไม่เป็นเอกภาพกันเสียทั้งหมดคือปรัชญาภูมิธรรมและลัทธิโปรเตสแตนต์ (Protestantism) (ชเนศ อภรณ์สุวรรณ, 2550: 30) ฐานะและบทบาทของโปรเตสแตนต์ในสหรัฐฯ เป็นศาสนาของสังคมที่กำลังเป็นทุนนิยม⁵⁷ นี้เองที่ทำให้การแยกศาสนาออกจากสังคมและการเมืองในอเมริกา (secularization) แม้ทางการเมืองจะประกาศว่ามีกรแยกอย่างเด็ดขาดระหว่างศาสนากับการเมืองแต่ในทางปฏิบัติเป็นที่รู้กันว่า กลุ่มและขบวนการศาสนานิกายต่างๆ มีบทบาทและพลังทางการเมืองสูงมากในอเมริกา ตั้งแต่ศตวรรษที่ 18 กระทั่งปัจจุบัน (พ.ศ. 2551) (ชเนศ อภรณ์สุวรรณ, เรื่องเดียวกัน: 30)

แนวคิดที่ให้ความสำคัญแก่ความเป็นมนุษย์ในภูมิปัญญาอเมริกาที่ไม่ใช่เรื่องของความเป็นเหตุเป็นผลหรือเป็นปรัชญาสำนักภูมิธรรม (ที่แสดงออกในเอกสารสำคัญคือ คำประกาศเอกราชของอเมริกา (ค.ศ. 1776) โดยอ้างว่า “มนุษย์เกิดมาเท่าเทียมกัน”) กลับไปอยู่ในนักคิดโนโบสต์ ในห้องปาฐกถาและห้องเรียน (ชเนศ อภรณ์สุวรรณ, เรื่องเดียวกัน: 29) มหาวิทยาลัยเก่าแก่มีชื่อเสียงต่างจะต้องมีคณะเทววิทยายูคัวย เป็นการตอกย้ำให้เห็นถึงพัฒนาการของมนุษยศาสตร์อเมริกาที่ไม่อาจแยกออกจากเทววิทยาและศาสนธรรมได้อย่างสนิทนัก

⁵⁶ Enlightenment ฝรั่งเศสใช้คำว่า Lumier ส่วนเยอรมันใช้คำว่า Aufklarung นักคิดนักปรัชญายุโรปจากกลางศตวรรษที่ 17 ถึง 18 ในกลุ่มนี้เชื่อในศักยภาพของมนุษย์ธรรมดาที่สามารถสร้างโลกใหม่ภายในความเป็นเหตุผลของตนขึ้นมาได้โดยไม่ต้องอยู่ใต้อำนาจพระเจ้าและศาสนาดังแต่ก่อน คำขวัญใหญ่ๆ ได้แก่ secularism, humanity, cosmopolitanism, freedom คำนึงเป็นผู้นิยมแนวคิดดังกล่าวก็คือ “แสงสว่าง” ในความหมายของความกล้าที่จะรู้จากการศึกษา อุดมการณ์ของนักปรัชญาสำนักนี้มุ่งไปสู่จุดหมายทางโลกไม่ใช่ทางธรรม (ชเนศ อภรณ์สุวรรณ, 2550. หน้า 34-35)

⁵⁷ ความสัมพันธ์ระหว่างจริยศาสตร์แบบโปรเตสแตนต์กับระบบทุนนิยม ดู Weber, Max, *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*, trans. by Talcott Parsons and Introduction by Anthony Giddens (New York: Charles Scribner's Sons, 1976 [1958]) และ Habermas, Jurgen, *The Theory of Communicative Action*, Volume I, trans. by Thomas McCarthy (Boston, MA: Beacon Press, 1984). pp. 216-242.

มนุษยนิยมในอเมริกาจึงดำเนินมาบนอิทธิพลของแนวคิดลัทธิโปรเตสแตนต์และปรัชญาปฏิบัตินิยม (Pragmatism) ภายใต้ประสบการณ์ของการเติบโตของสหรัฐฯ ที่เป็นมหาชนรัฐ โดยเน้นความสำคัญไปที่ประสิทธิผลที่แนวคิดจะสร้างให้เกิดขึ้นในตัวของผู้ปัจเจกบุคคลของสังคมไม่ใช่ปัจเจกชนในนามธรรม (ชเนศ อภรณ์สุวรรณ, เรื่องเดียวกัน: 32) ดังนั้น มนุษยนิยมอเมริกาจึงไม่ใช่การสร้างภูมิปัญญาที่ค่อยๆ ค่อยๆ ฟูฟ่องไป ในขณะที่นักคิดอังกฤษให้น้ำหนักไปที่เนื้อหาของความคิด จึงไม่เน้นหนักที่ด้านจริยธรรม แต่จะมองไปที่ผลรวมกว้างกว่าการสร้างคนให้เป็นคนดี ความที่มนุษยนิยมเป็นมรดกที่พวกเขาสืบทอดมาจากมนุษยนิยมกรีก ทำให้คุณค่าและความสำคัญของมนุษยนิยมในยุคสมัยใหม่มุ่งไปที่ชื่อเสียงและเกียรติภูมิของความเป็นอังกฤษที่วางอยู่บนปรัชญาอันสูงส่งนี้ด้วยเช่นกัน ความเป็นมนุษยศาสตร์กลายเป็นอัตลักษณ์ของความเป็นชาติลัทธิวิไลซ์ (civilization) ของประเทศยุโรปไปมากกว่าจะเป็นเรื่องของความรู้ทางภูมิปัญญาล้วนๆ การมีความรู้มนุษยศาสตร์เช่นวรรณคดีกรีกโรมันกลายเป็นบัตรเครดิที่บ่งบอกถึงฐานะทางสังคมของคนๆ นั้น (ชเนศ อภรณ์สุวรรณ, 2550: 30) สำหรับนักคิดและนักปรัชญาชาวยุโรป มนุษยนิยมก็คือความเป็นคลาสสิก(ชเนศ อภรณ์สุวรรณ, เรื่องเดียวกัน: 33) และความคลาสสิกนี้ก็คือการหันเหไปให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาของบรรพบุรุษอย่างกรีกโบราณเพื่อยกระดับชนชั้นทางสังคมและชนชาติของตนเองให้เหนือกว่าผู้อื่น

แม้ว่าการล่าอาณานิคมที่เกิดขึ้นทั่วโลกในยุคนี้ในนามศาสนาและความมีอารยะไม่อาจจะช่วยให้ประเทศล่าอาณานิคมเหล่านี้ถูกคิดหรือสำนึกถึงความเป็นอนิจจังในความนิยมปรัชญากรีกโบราณหรือตระหนักถึงความล่มสลายของจักรวรรดิโรมันได้ จึงอาจกล่าวได้ว่าบนเส้นทางแห่งมนุษยนิยมสมัยใหม่นั้นยังเดินบนการนับเวลาในแบบคริสต์อยู่นั่นเอง

3.4 สรุปบทที่ 3 การควบคุมอำนาจในความรู้ของวัฒนธรรมตะวันตก

บทที่ 3 เป็นการสืบสาวถึงการควบคุมอำนาจในความรู้ของวัฒนธรรมตะวันตกในยุคต่างๆ โดยแบ่งเป็นยุคก่อนโตเลมีตีส ยุคโตเลมีตีส ยุคโรมัน ยุคกลาง ยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาไปจนถึงยุคล่าอาณานิคม ผ่านประเด็นที่ว่าผู้รู้ในยุคต่างๆ มีกระบวนการควบคุมความรู้ที่ส่งผลกระทบต่อตัวความรู้อย่างไร ซึ่งบทสรุปที่ได้ในครั้งนี้จะนำไปเปรียบเทียบกับระบบการศึกษาของไทยที่มีอยู่ก่อนการจัดระบบการศึกษาและภายหลังจากมีระบบการศึกษาอย่างเป็นทางการแล้ว อันจะนำไปสู่ความเข้าใจถึงกระบวนการต่างๆ ในการควบคุมความรู้ของระบบการศึกษาไทยสมัยใหม่ที่ได้รับอิทธิพลมาจากการศึกษาตะวันตก อันเป็นสาเหตุให้เกิดการศึกษาทางเลืออย่างมหาวิทยาลัยเพียงคืนในเวลาต่อมา

จากการศึกษาการควบคุมอำนาจในความรู้ของวัฒนธรรมตะวันตกในยุคต่างๆ พบว่า นับตั้งแต่เริ่มมีความรู้ในประวัติศาสตร์อารยธรรมตะวันตก ความรู้มิได้เป็นสิ่งทั่วไปที่ทุกคนสามารถครอบครองได้ ตัวความรู้ถูกจำกัดอำนาจในการเข้าถึงโดยผู้รู้ผ่านกระบวนการควบคุมความรู้ในแบบต่างๆ ความรู้แบบมนุษยเป็นเรื่องของการจำแนกแจกแจง แยกประเภท หรือจัดลำดับ มาตั้งแต่เริ่มแรกมากกว่าที่จะพยายามประสานความรู้ต่างๆ ของมนุษย์เข้าหากัน และความรู้ในแต่ละยุคถูกปรับเปลี่ยนสถานะของตัวความรู้ไปตามบริบทของสังคมในช่วงเวลาหนึ่งๆ

เริ่มต้นตั้งแต่ความรู้ในยุคกรีกก่อน โสเครตีสก็มีบรรดาโหราจารย์ควบคุมความรู้ผ่านการพยากรณ์ ซึ่งการพยากรณ์ได้สร้างความสัมพันธ์กันระหว่างเทพเจ้ากับมนุษย์เพื่อรองรับกับการมีอยู่ของเจ้าผู้ปกครอง ความรู้จากการพยากรณ์ต่อมาได้กลายมาเป็นตำนานและประวัติศาสตร์ของกรีก

แต่ต่อมาในยุคโสเครตีส ความรู้ได้ปรับเปลี่ยนจากคำอธิบายของโหราจารย์มาสู่คำอธิบาย โดยให้เหตุผลและผลในแบบของมนุษย์ โดยมีบรรดาโซฟิสต์และพิโลโซเฟอร์ในยุคนี้เป็นผู้กุมอำนาจอธิบายความรู้ แต่กระบวนการและเป้าหมายของความรู้ของทั้งโซฟิสต์และพิโลโซเฟอร์ก็ถูกให้เหตุผลในลักษณะแตกต่างกัน โดยที่พิโลโซเฟอร์มุ่งเน้นการแสวงหาความรู้ของตัวเองและผู้อื่น เพื่อใช้ในการควบคุมตนเอง เป็นการให้เหตุผลในการปกครองตนเอง ในทิศทางตรงข้าม โซฟิสต์กลับใช้อำนาจในความรู้เพื่อสร้างความสัมพันธ์ของอำนาจในเชิงการเมือง และเป็นความรู้ที่ใช้เหตุผลเพื่อการปกครองผู้อื่น ด้วยเหตุนี้ทำให้สถานะของบุคคลทั้งสองจึงถูกสรรค์สร้างขึ้นจากการให้เหตุผลในการหาความรู้ด้วยเช่นกัน

กระบวนการในการควบคุมความรู้ของโซฟิสต์และพิโลโซเฟอร์ก็คือการวิวาทะหรือสนทนาและควมมีเหตุผล ดังนั้นผู้รู้และความรู้จึงถูกสร้างขึ้นมาพร้อมๆ กัน โดยอาศัยซึ่งกันและกัน ไม่ว่าจะเป็นเหล่าบรรดาโหราจารย์ มาจนถึงเหล่าโซฟิสต์และพิโลโซเฟอร์ นับได้ว่าเป็นเทคนิคอย่างหนึ่งในการสร้างตัวตนของความรู้ไม่ว่าจะทั้งของพิโลโซเฟอร์และโซฟิสต์ ซึ่งนอกจากจะใช้หลักการของเหตุผลและการสนทนาแล้ว การจดบันทึกก็ยังคงเป็นสิ่งสำคัญในการยกระดับให้แนวความคิดต่างๆ ให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้น โดยเฉพาะในด้านที่เป็นนามธรรมดังปรากฏในงานต่างๆ ของเพลโต

ต่อมาในยุคของจักรวรรดิโรมัน ความรู้มรยตามแนวทางปรัชญาอันหลากหลายของกรีกที่มีมาก่อนหน้านั้น ได้ถูกแนวความคิดพระเจ้าองค์เดียวแบบคริสต์เข้ามามีอิทธิพลทั้งในด้านความรู้และในแง่การปกครองของโรมัน ความรู้ที่เคยหลากหลายและเต็มไปด้วยเหตุผลตามแบบปรัชญาของกรีกถูกแทนที่ด้วยความรู้แบบศรัทธาที่นำมาปฏิบัติได้จริงในแบบโรมัน และความรู้ในแบบศรัทธาชนิดนี้ต่อมาก็ได้กลายมาเป็นแหล่งความรู้หลักของยุคกลาง

ในยุคกลางความรู้หรือปรัชญามีไว้เพื่อรองรับแนวคิดทางด้านศาสนาดังเช่นงานเขียนของ ออกัสตินและอะไควนัส โดยมีโรงเรียนทางศาสนาต่างๆ เป็นสถานที่ฝึกสอน จุดมุ่งหมายในการ สอนก็เพื่อให้เชื่อฟังคำสอนต่างๆ ให้กลายเป็นหลักปฏิบัติ เป็นหลักธรรมของคนในสังคมที่ สอดคล้องกับรัฐในสมัยนั้น แต่อย่างไรก็ตาม การค้นพบปรัชญากรีกในช่วงตอนปลายสมัยกลาง และได้นำมาปรับปรุงให้สอดคล้องเข้ากับหลักคำสอนของศาสนาคริสต์นั้นก็ยังมี การโต้แย้งจากผู้รู้ หลายๆ ฝ่าย เช่นฝ่ายที่เชื่อในสรีทธานิยมเห็นว่าการเรียนรู้ปรัชญากรีกควรจะเป็นไปเพื่อสรีทธาใน พระเจ้า บางฝ่ายเช่นฝ่ายนิยมสร้างระบบอย่างกลุ่มอัสมาจารย์นิยมการใช้เหตุผลแบบปรัชญาใน การเข้าถึงพระเจ้ามากกว่าแรงสรีทธา ซึ่งในกระบวนการให้ความรู้ในฝ่ายหลังนี้นิยมใช้วิธีวิภาควิธี เพื่อการสืบค้นหาเหตุผล ทำให้ตอนปลายยุคกลางนั้นปรัชญาของอริสโตเติลได้รับความนิยมเป็น อย่างมาก เพราะเข้ากันได้ดีกับระบบการปกครองที่เปลี่ยนจากภายใต้การครอบงำของศาสนาไปเป็น ระบบประชาธิปไตย และการเกิดระบบทางสังคมใหม่ๆ อย่าง ระบบนครรัฐ สถาบันการศึกษา เป็นต้น ประกอบกับการเกิดขึ้นของสถานที่ให้ความรู้ต่างๆ ในตอนปลายยุคกลางอันได้แก่ โรงเรียนวัดต่างๆ และที่สำคัญคือเริ่มมีการก่อตั้งมหาวิทยาลัยขึ้นในศตวรรษที่ 13 โดยเรียนเกี่ยวกับ วิชามหาปรัชญาเป็นหลัก มีการตีความปรัชญาของอริสโตเติลภายใต้กรอบของศาสนาคริสต์

หน้าที่ของผู้ควบคุมความรู้ในยุคนี้อย่างครุฑก็คือการบรรยายหรืออ่านตำรา การอภิปรายใน บทความทางศาสนาคริสต์ที่ยกขึ้นมา และหาคำตอบที่มีระบบต่อประเด็นปัญหาที่เกี่ยวกับข้อขัดแย้ง ที่คนอื่นได้ตั้งไว้ ดังปรากฏในหนังสือสังเขปวิทยาของอะไควนัส หน้าที่ของครุฑในยุคนี้จึงคล้ายกับ การบอกให้ผู้เรียนฟังและสรีทธาในสิ่งที่บรรยายนั่นเอง ดังนั้นความรู้ทุกอย่างในสมัยกลางของ ยุโรปตกอยู่ภายใต้ร่มเงาศาสนาคริสต์ ทุกสิ่งทุกอย่างสามารถอธิบายได้ด้วยพระคัมภีร์ไบเบิล จนกระทั่งการค้นพบความรู้ของกรีกโบราณในสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยา

การสนใจและค้นพบความรู้ของกรีกโบราณในสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาช่วงศตวรรษที่ 15 ได้ ทำให้ผู้คนสนใจในวรรณกรรม วรรณคดี ที่จะต้องสร้างเรื่องราวเหล่านี้ขึ้นมาใหม่ ใช้จินตนาการ ของตนสร้างสรรค์ผลงานและสร้างเหตุผลเป็นของตัวเอง จึงเกิดการวิจารณ์งานในยุคสมัยกลางที่ ต้องฟังพาแต่สรีทธา ในยุคนี้จึงเริ่มมีมีแนวคิดมนุษยนิยมขึ้น แต่การวิจารณ์งานยุคกลางหรือการ สร้างงานขึ้นมาใหม่นั้นก็เป็นไปเพื่อขัดกลางงานให้มีลักษณะมีเหตุผลมีผลและยังคงมีจุดมุ่งหมายเพื่อ รักษาคำสั่งสอนของศาสนาไว้ ประกอบกับการกำเนิดขึ้นของแท่นพิมพ์กูเตนเบิร์กก็ทำให้ผู้คนเริ่มที่จะ ใช้เหตุผลในการหาความรู้กัน การมีพระคัมภีร์เป็นของตัวเองก็ทำให้การตีความมีความเป็น เอกเทศจากศาสนามากขึ้น เกิดเป็นนิกายต่างๆ มากมาย ศตวรรษที่ 16 และ 17 เกิดแนวคิดเรื่องรัฐชาติ สมัยใหม่ ประชาธิปไตย และประชาธิปไตย ซึ่งก็ทำให้ศาสนาลดบทบาทในการควบคุมการเมืองลงไป ความรู้ในสมัยนี้จึงเป็นไปเพื่อสร้างอำนาจในเชิงการเมืองสมัยใหม่ที่เพิ่งก่อตั้งขึ้น

และในช่วงศตวรรษที่ 18 และ 19 ทางยุโรปก็ได้เริ่มการค้าอาณานิคมในนามการพัฒนา
รวมไปจนถึงจุดประสงค์ทางการเมืองที่มาพร้อมกับการขงเดิบโตของระบบพาณิชย์ ทุนนิยม
ประกอบกับการกิจในการเผยแพร่ศาสนา ก็ได้ทำให้ความรู้และวิทยาการต่างๆ แบบตะวันตกได้
หลังไหลเข้ามาปะทะและผสมผสานกับความรู้ต่างๆ ที่มีอยู่ตามภูมิภาคอื่นๆ ทั่วโลก สำหรับในส่วน
ของประเทศไทยนั้นการปรับตัวกับกระแสการค้าอาณานิคมที่เกิดขึ้นทำให้เกิดการเปลี่ยนครั้งใหญ่
ในสมัยรัชการที่ 5 ทั้งทางด้านสังคม การเมือง รวมไปถึงการจัดตั้งระบบการศึกษาเพื่อต่อรองกับ
อำนาจของอารยธรรมตะวันตกที่ถาโถมเข้ามา ทำให้ระบบความรู้ของไทยเดิมที่มีมาก่อนหน้า
ภายใต้ปรัชญาพุทธศาสนาได้แปรเปลี่ยนอย่างไม่มีวันกลับคืนดังเดิมได้อีก

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved